

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ernst Chr. Suttner, *Das Evangelium in Farbe - Glaubensverkündigung durch Ikonen*. Verlag Friedrich Pustet, Regensburg 1982, σσ. 152 (μετὰ 32 ἀπεικονίσεων).

Ὁ καθηγητὴς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης Ὁσιολ. E. C. Suttner ἐξέδωκε πρὸ καιροῦ τὸ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον βιβλίον. Πρόκειται περὶ ἐπεξεργασίας καὶ συναγωγῆς τῶν ἀπὸ τοῦ 1976 εἰς τὸ περιοδικὸν *Der Christliche Osten* ἐμφανισθεισῶν συντόμων ἐρμηνειῶν εἰκόνων (αἱ ὁποῖαι συνεχίζονται ὑπὸ τοῦ σ.) τῶν μεγάλων ἑορτῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ἄλλων, αἱ ὁποῖαι παριστοῦν ὠρισμένας εὐαγγελικὰς περικοπὰς.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔχει ὡς ἐξῆς: Εἰσαγωγή (σ. 7). Ἡ ἑορτὴ τῶν ἑορτῶν (σ. 21). Ἡ νίκη τοῦ Πάσχα (σ. 22). Αἱ γυναῖκες εἰς τὸν κενὸν τάφον (σ. 26). Ὁ ἀναστὰς ἐμφανίζεται εἰς τὸν Ἀπόστολον Θωμᾶν (σ. 28). Αἱ δώδεκα μεγάλοι ἑορταὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους (σ. 31). Ἡ Εἰσοδος τοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα (σ. 32). Ἡ Ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ (σ. 36). Ἡ Πεντηκοστή. Ἡ ἑορτὴ τῆς καθόδου τοῦ Πνεύματος (σ. 41). Ἡ ἑορτὴ τῆς Παναγίας Τριάδος (σ. 45). Τὸ Γένεσιον τῆς Θεοτόκου (σ. 50). Ἡ Ὑψωσις τοῦ Σταυροῦ (σ. 55). Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου (σ. 59). Ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ (σ. 63). Τὰ Θεοφάνεια (σ. 68). Ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Χριστοῦ (σ. 73). Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου (σ. 77). Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Χριστοῦ (σ. 81). Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου (σ. 85). Εἰκόνες δι' ὠρισμένας εὐαγγελικὰς περικοπὰς, αἱ ὁποῖαι ἀναγινώσκονται κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους (σ. 91). Ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Πατρὸς (σ. 92). Τὸ ἐν Κανᾷ θαῦμα (σ. 95). Σήμερον ἐξεπληρώθη τὸ ὑπὸ τῶν Προφητῶν προαναγγελθὲν (σ. 99). Τυφλοὶ ἀναβλέπουσι (σ. 102). Χωλοὶ περιπατοῦσι (σ. 104). Νεκροὶ ἐγείρονται (σ. 106). Αἰχμάλωτοι ἐλευθεροῦνται (σ. 110). Ἡ ἄκαρπος συκὴ (σ. 113). Τὸ παράδειγμα τοῦ Κυρίου (ὁ ἱ. Νιττήρ) (σ. 116). Ἡ κληρονομία τοῦ Κυρίου — Ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος (σ. 118). Ἡ Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων (σ. 122). Ἡ Οὐράνιος Λειτουργία (σ. 126). Πρὸ τοῦ Κριτοῦ (σ. 130). Σταύρωσις - Ἀποκαθάρσις - Ἐνταφιασμὸς (σ. 133). Ὑποδείξεις διὰ τὰς ἀπεικονίσεις, τοὺς ὕμνους καὶ τὰ κείμενα, μετὰ μιᾶς περιλήψεως περὶ τῆς χρήσεως τῶν εὐαγγελικῶν περικοπῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους εἰς τὸν βυζαντινὸν καὶ ρωμαϊκὸν τύπον (σ. 147).

Ὁ σ. εἰς τὴν περιεκτικὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ (Τὸ πρωτεῖον ἐν τῷ μηνύματι σ. 8, τὸ περιεχόμενον τοῦ μηνύματος σ. 9, ἀναλλοίωτον καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μένον σ. 12, διὰ τὸ βιβλίον αὐτὸ σ. 16), ἡ ὁποία ὑποδηλοῖ καὶ τὸν ἐρμηνευτικὸν τρόπον, τὸν ὁποῖον οὕτως πρόκειται περαιτέρω ν' ἀκολουθήσῃ, ἀναλύει ἐπιτυχῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὅρου *εἰκονογράφος*. Αἱ ἔννοιαι τῆς εἰκονογραφίας καὶ τοῦ εἰκονογράφου δηλώνουν, ὅτι αἱ εἰκόνες δὲν ζωγραφίζονται, ἀλλὰ γράφονται, καὶ ὡς ἐκ τούτου πρέπει νὰ ἀναγνωσθοῦν, καθ' ὅτι φέρουν ἐν μηνύματι. Τονίζει τὴν ὁμοιότητα τοῦ εἰκονογράφου πρὸς τὸν ἱεροκήρυκα καὶ ἀναλύει συστηματικῶς ὠρισμένα βασικὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς εἰκόνος, ὡς εἶναι ἡ παραστατικὴ ἔκφρασις τῶν ἀναλλοιώτου χαρακτῆρος σωτηριολογικῶν εὐαγγελικῶν γεγονότων καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ κατασίγασις τῆς καλλιτεχνικῆς προσωπικότητος ἐν αὐτῇ, ὁ μὴ ρεαλιστικὸς τρόπος ἐχτελέσεως καὶ ὁ ὑπερχρονικὸς χαρακτήρ αὐτῆς καὶ τὸ περιωρισμένον ἐξελικτικὸν στοι-

χεῖρον ἐν αὐτῇ. Θίγει συντόμως τὸ θέμα τῆς ἐρμηνείας τῶν εἰκόνων καὶ δὴ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἱστορικο-κριτικὴν καὶ τὴν ἀλληγορικὴν μέθοδον. Ἐπίσης δικαιολογεῖ τὴν ἀκολουθηθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ σειρὰν παρατάξεως τῶν εἰκόνων, ἡ ὁποία στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἑορτολογίου καὶ τὴν θεματολογικὴν διαλογὴν αὐτῶν.

Εἰς τὸ ἔργον δὲν ὑπάρχουν παραπομπαί, οὔτε βιβλιογραφία, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖται τόσον ἐκ τοῦ τρόπου προελεύσεώς του, ὅσον καὶ ἐκ τοῦ ὅτι τοῦτο ἀπευθύνεται καὶ πρὸς τὸ εὐρύτερον κοινόν. Ἐπίσης ὁ σ. δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὴν προέλευσιν, τὸ μέγεθος, τὸν ρυθμόν, τὴν τεχνικὴν, τὴν διατήρησιν καὶ τὴν χρονολογίαν τῶν εἰκόνων, καθ' ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ ἔργου. Ὁ σ. προσπαθεῖ, μετὰ πολλῆς εὐλαβείας καὶ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, νὰ εἰσέλθῃ κυρίως εἰς τὴν πνευματικὴν γλῶσσαν τῶν εἰκόνων, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς τὴν Ἀγ. Γραφήν, τὰ ἀπόκρυφα κείμενα, τὴν πατερικὴν θεολογίαν καὶ τὴν λειτουργίαν. Διὸ καὶ ἐνσωματώνει εἰς τὰς ἐρμηνείας καὶ τὰ σχετικὰ κείμενα, λαμβάνοντας οὕτω τοῦ ὅλου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἓνα μᾶλλον κηρυγματικὸν χαρακτήρα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δικαιολογεῖται καὶ ἐκ τῆς ειδικότητος τοῦ σ. Τοῦτο ὅμως δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ κάμῃ καὶ ὠρισμένας συντόμους μὲν, ἀλλὰ προσφεύει ἀναλύσεις εἰκονογραφικῶν λεπτομερειῶν τῶν παραστάσεων (σ. 26, 33, 37, 56, 64, 78, 82, 88, 100, 110, 116, 126, 130, 134, 138, 139).

Εἶναι ἐνδιαφέρον, ὅτι ὁ σ., εἰς τὴν ἀρχὴν ἢ τὸ τέλος τῆς ἐρμηνείας πολλῶν εἰκόνων, τοποθετεῖ μὲ εὐρωπαϊκοὺς μουσικοὺς φθόγγους, ἐφ' ὅσον τὸ βιβλίον ἀπευθύνεται μᾶλλον πρὸς τὸ δυτικὸν κοινόν, τὸ σχετικόν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, Ἀπολυτικίον τῆς ἐορτῆς. Τὰ τροπάρια ἐκδίδονται εἰς γερμανικὴν μετάφρασιν τοῦ Ἀρχιμ. Ι. Totzke τῆς μονῆς Niederalteich. Ἡ μουσικὴ διαμόρφωσις τῶν περισσοτέρων τεμαχίων προέρχεται ἐκ τῆς ρωσο-γερμανικῆς παραδόσεως. Πρόκειται κατὰ κανόνα περὶ μελωδιῶν τοῦ χορικοῦ συστήματος τοῦ Κιέβου. Ὁ τοιοῦτος χαρακτήρ αὐτῶν εἶναι πάντως σύμφωνος καὶ πρὸς τὸν σλαυο-βυζαντινὸν ρυθμόν τῶν ἐκτυπωθεισῶν εἰκόνων.

Τὸ χρησιμοποιοῦν φωτογραφικὸν ὕλικόν ποικίλλει ὡς πρὸς τὰς εἰκόνας, τὰς ὁποίας παριστᾷ ἐθνολογικῶς, ρυθμολογικῶς, ποιοτικῶς καὶ χρονολογικῶς. Ἐνταῦθα δέον νὰ τοινοσθῇ, ὅτι κυριαρχοῦν αἱ εἰκόνας ρωσικῆς καὶ σερβικῆς προελεύσεως, τ. ἔ. προβάλλονται μᾶλλον ἔργα τῶν θυγατέρων καὶ ὄχι τῆς μητρὸς αὐτῶν ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς εἰκονογραφίας. Τοῦτο ἴσως νὰ ὀφείλεται καὶ εἰς τὸ γεγονός, ὅτι, τοῦλάχιστον παλαιότερον, ἡ βυζαντινὴ εἰκονογραφία ἐγένετο γνωστὴ εἰς τὴν Δύσιν διὰ τῶν πολλὰκις ἀξιολόγων ἔργων τῶν σλαυο-βυζαντινῶν παραφράδων αὐτῆς. Ἀπὸ ἀπόψεως περισσοτέρας ποιοτικῆς καὶ χρονολογικῆς ὁμοιομορφίας, ἴσως θὰ ἦτο καλλίτερον νὰ τοποθετηθοῦν ἀντιπροσωπευτικώτεροι καὶ ἀρχαιότεροι εἰκόνας ἀπὸ τὰς ὑπὸ τοῦ ρώσου εἰκονογράφου Α. Russak πρὸ ὀλίγων ἐτῶν φιλοτεχνηθείσας. Εἰς τὴν σ. 128 ἀντὶ τοῦ λειτουργικοῦ ἀμφίου Ἀντιμήνσιον, ὀρθότερα θὰ ἦτο ἡ χρῆσις τοῦ Ἐπιτάφιος.

Ἡ ἐν γένει ἐκδοσις τοῦ βιβλίου εἶναι ἀρκούντως καλὴ. Περαιῶν συγχάριε ὁ γράφων τὸν φίλον καθηγητὴν διὰ τὴν ἐργασίαν του ταύτην, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἐν ζωντανῶν ἀντίτροπον τῶν ἀντιστοίχων ψυχρῶν ἱστοριοτεχνικῶν τοιούτων.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΑΠΑΣ
Μητροπολίτης Ἐλενουπόλεως

Jordan Martin, *Τὸ προαιώνιον περὶ Ἐκκλησίας μυστήριον. Συμβολὴ εἰς τὴν ἀληθῆ ἐννοιαν καὶ ὁρθὴν κατανόησιν τῆς αἰδίου ἀρχῆς τῆς οὐσίας ἢ φύσεως τῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι 1978.

Τὸ ἔργον ἀφιερώνεται εὐλαβικὰ εἰς τιμὴν τῆς Ἐκκλησίας τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων. Διαιρεῖται σὲ δύο ἄνισα μέρη. Στὸ πρῶτον μέρος ὁ συγγραφεὺς διαπραγματεύεται σὲ

ἔξη κεφάλαια, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πρόλογο σσ. 1-6 καὶ τὸν ἐπίλογο σσ. 91-94, στίς σελ. 7-89 τὰ ἑξῆς θέματα: Κεφ. 1ον: 'Η ἀληθὴς καὶ ὀρθὴ πίστις πρὸς τὸν ἐν Τριάδι Θεὸν εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ πηγὴ τῆς πίστεως ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ σσ. 7-23. Κεφ. 2ον: 'Η γνῶσις τῆς προσκυνητῆς καὶ 'Αγίας Τριάδος ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῆ ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ λύτρωσιν σσ. 24-49. Κεφ. 3ον.: 'Η ἀίδιος ὑπαρξίς τοῦ ἐν Τριάδι ἐνὸς Θεοῦ εἶναι ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεως τῆς 'Εκκλησίας σσ. 50-60. Κεφ. 4ον: 'Η οὐσία τῆς 'Αγίας Τριάδος ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν τῆς ὑπάρξεως τῆς οὐσίας καὶ φύσεως τῆς 'Εκκλησίας σσ. 61-68. Κεφ. 5ον: 'Η νοητικὴ δύναμις τῆς 'Αγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος προενοεῖ ἀίδιως τὸ μέγα τῆς 'Εκκλησίας μυστήριον σσ. 69-80. καὶ Κεφ. 6ον: 'Η βουλευτικὴ δύναμις τοῦ τρισυποστάτου Θεοῦ συνέχει ἀίδιως τὴν ὑπόστασιν τῆς 'Εκκλησίας σσ. 81-89. Μετὰ τὸν ἐπίλογον ἀκολουθοῦν αἱ Πηγαί-Βοηθήματα ἥτις ἡ παράθεσις τῶν ἔργων τῶν ἀποστολικῶν-μεταποστολικῶν Πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων κατὰ τὴν ἔκδοσιν ΒΕΠΕΣ τῆς 'Αποστολικῆς Διακονίας (οἱ 18 πρῶτοι τόμοι): Κλήμης Ρώμης, Διδαχὴ τῶν 'Αγίων 'Αποστόλων, Διδαχὴ τῶν δώδεκα 'Αποστόλων, Βαρνάβα ἐπιστολὴ, Πρὸς Διόγνητον ἐπιστολὴ, 'Ιγνάτιος 'Αντιοχείας, Πολύκαρπος Σμύρνης, Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου, 'Ερμᾶ Ποιμὴν, Παπίας 'Ιεραπόλεως, Κοδράτος, 'Αρριστείδης, 'Ιουστίνος, φιλόσοφος καὶ μάρτυς, Μαρτύριον 'Ιουστίνου, Τατιανός, Μελέτιαν Σάρδεων, 'Αθηναγόρας, Θεόφιλος 'Αντιοχείας, 'Ερμεῖας φιλόσοφος, 'Ηγήσιππος, Εἰρηναῖος, 'Ιππόλυτος Ρώμης, Κλήμης 'Αλεξανδρεὺς, 'Ωριγένης, 'Ιούλιος 'Αφρικανός, Διονύσιος 'Αλεξανδρείας, Γρηγόριος Νεοκαισαρείας καὶ Μεθόδιος 'Ολύμπου. Στὸ δεύτερο μέρος, ποὺ χαρακτηρίζεται ὡς παραρτήμα, καταχωροῦνται ἐν εἰδίᾳ ὑποσημειώσεων αἱ παραπομπαὶ εἰς τὰ σχετικὰ χωρία ἐκ τῶν ἔργων τῶν προαναφερθέντων ἀποστολικῶν Πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Διὰ τὸ 1ον κεφ. σσ. 111-306, Κεφ. 2ον, σσ. 307-632, Κεφ. 3ον σσ. 633-754, Κεφ. 4ον σσ. 755-894, Κεφ. 5ον σσ. 895-956 καὶ Κεφ. 6ον σσ. 957-989.

Ὁ συγγραφεὺς πράγματι ἐμελέτησεν ἐπισταμένως τὰ ἔργα ταῦτα καὶ παραθέτει τὰς περὶ τοῦ προαιωνίου μυστηρίου τῆς 'Εκκλησίας γνώμας καὶ ἀπόψεις καὶ σκέψεις τῶν συγγραφέων του. 'Η ἀξία τοῦ ἔργου εἶναι ἀνυπολόγιστος. Δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ταμεῖον περὶ 'Εκκλησίας τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων. Θὰ ἦτο εὐχὴς ἔργον νὰ ἐξεδίδετο σὲ 2 τόμους, ὥστε ἡ χρῆσις του κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν νὰ ἦτο πολὺ πρὸς εὐκολίαν, γιὰ τὴν πράγματι ἡ μελέτη τοῦ ἔργου ἀπαιτεῖ προσοχὴν, κόπον, ὑπομονήν, στοχασμόν, ἐμβάθυνσιν καὶ περισκεψιν. Εἶναι ἔργον ζωῆς, ἐρεῦνης, κόπων καὶ μόχθων, ποὺ ἐρευνᾷ ἐμβαθύνει, μελετᾷ καὶ διαπραγματεύεται καὶ τεκμηριώνει «τὴν προαιώνιον θείαν ἀρχὴν τῆς 'Εκκλησίας» ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ τῶν Πατέρων καὶ ἐκκλ. συγγραφέων τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως «ἀντλεῖται καὶ λαμβάνεται ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ ἐκ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως. Τὸ ἐκκλησιολογικὸν περιεχόμενον τῆς πρώτης ἐποχῆς τῆς 'Εκκλησίας εἶναι πλουσιωτάτων καὶ ποικιλωτάτων», πολὺ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς, κατετάχῃ δὲ «εἰδολογικῶς» τὸ διατυπωθὲν «σποραδικῶς, ἀλλ' οὐχὶ συστηματικῶς» ὑπὸ τοῦ ὑπερδεκαπενταετῆ συστηματικῆν ἔρευναν μοχθήσαντος συγγραφέως. Δὲν περιλαμβάνει εἰς τὴν μελέτην ταύτην «τὰ ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ σφζόμενα σχετικὰ στοιχεῖα». Τοῦναντίον «τὰ ἐκ τῶν ἱερῶν κειμένων ἀντληθέντα πολυάριθμα χωρία» περιελήφθησαν «αὐτούσια εἰς τὰς ὑποσημειώσεις ὅλων τῶν κεφαλαίων τῆς παρούσης μελέτης». Αὕτη δὲ εἶναι ἡ πολυτιμία καὶ ἀνεκτίμητος συμβολὴ τοῦ συγγραφέως εἰς τὴν ἔρευναν καὶ μελέτην τοῦ ὅλου προβλήματος.

Εὐχόμεθα ὁλόθερμα εἰς αὐτόν, ὅπως συνεχίσῃ τὴν ἔρευναν καὶ μελέτην καὶ τεκμηριώσιν τῶν περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς 'Εκκλησίας γνωμῶν καὶ ἀπόψεων καὶ τῶν λοιπῶν Πατέρων τῆς 'Εκκλησίας καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καὶ ὁλοκληρώσῃ οὕτως αὐτό.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β. ΚΑΛΙΝΙΚΟΣ

Τόμος ἑόρτιος χιλιοστῆς ἑξακοσιοστῆς ἐπετείου Μεγάλου Βασιλείου (379-1679), ἔκδοσις τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ Καθηγητοῦ Ἰωάννου Ἀρ. Καλογήρου, Θεσσαλονίκη 1981, σχ. 8ον, σελ. 426.

Ὁ ἐντὸς τοῦ 1983 κυκλοφορήσας ἑόρτιος οὗτος τόμος, ὅστις ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ἀφιερῶται («τῷ ἐπωνύμῳ τῆς βασιλείας Θεοῦ καὶ τῆς Τριάδος ὑπερμάχῳ, δογμάτων εὐσεβείας ἱεροφάντῃ καὶ ἐξηγητῇ ἀρετῆς δὲ πάσης τύπῳ, Βασιλεῖ τῷ Μεγάλῳ καὶ οὐρανοφάντορι», εἶναι οἰονεὶ συμπλήρωμα εἰς τὸν ἤδη κυκλοφορήντα λαμπρὸν Ἑόρτιον Τόμον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης «Βασιλείας»). Ὁ τόμος οὗτος περιλαμβάνει ὁμίλιας καὶ μελέτας, γενομένας κατὰ τὰς ἐπὶ τῷ Ἐτει τοῦ Μ. Βασιλείου ἑορταστικὰς ἐκδηλώσεις, αἵτινες ὀργανώθησαν ὑπὸ τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς.

Πέραν τούτου, ὡς σημειοῦται ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ἐκδοθέντος καὶ ἐνταῦθα παρουσιαζομένου Τόμου, αὕτη «εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐθεώρησε καθήκον νὰ συνεχίσῃ τὴν παράδοσιν τῆς νὰ ἐκδηλώσῃ καὶ μὲ τὸν ἰδικὸν τῆς ἰδιαίτερον τρόπον τὴν τιμὴν καὶ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰς μεγάλας ἱερὰς ἐκκλησιαστικὰς καὶ θεολογικὰς, ὀρθοδόξους οἰκουμενικὰς προσωπικότητας, αἱ ὅποιαι, κατὰ τὰ ἀνακυκλούμενα Ἰωβηλαῖά των, προβάλλονται ἐμφαντικῶς εἰς τὴν ἐπικαιρότητα. Διὰ τὰς ἀγίας αὐτάς καὶ κατὰ πάντα ὕψηλὰς μορφάς... καθιερώθῃ νὰ ἐκδίδεται εἰδικὸς Ἑόρτιος Τόμος. Διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἀποτελῇ τοῦτο συμβολὴν καὶ ὑποβόήθῃ εἰς τὴν κατανόησιν, τὴν ἀξιοποίησιν καὶ τὴν κάρπωσιν τῆς παρακαταθήκης καὶ τῆς κληρονομίας τοῦ ἐκάστοτε μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τιμωμένου Ἀγίου κατὰ τὴν ἰδιαιτερότητα καὶ τὴν προαγωγὴν καὶ τὴν ἀνάδειξιν τῆς ὀρθοδόξου πνευματικῆς παραδόσεως καὶ τῆς ἀπὸ αὐτὴν προσδιοριζομένης ὁλοκληρωμένης χριστιανικῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, κοινωνικῆς καὶ ἀτομικῆς, εἰς τὴν ἀδιάσπαστον ἐνότητα καὶ ὁλότητα αὐτῆς» (σ. 9-10).

Πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ αἰτήματος αὐτοῦ εἶναι ἔκδηλος ἡ προσπάθεια, ἥτις καταβάλλεται καὶ εἰς τὸν ὑπὸ κρίσιν «Τόμον Ἑόρτιον», ὅστις περιλαμβάνει τὰς ἐξῆς μελέτας: 1) Ἰωάννου Μ. Φουντούλη, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, *Παράδοση καὶ Θεία Λατρεία* (σ. 11-24). 2) Δημητρίου Γ. Τσάμη, Καθηγητοῦ Παν/μίου Θεσσαλονίκης, *Ἡ εἰρωνεία στὰ ἀντιαιρετικὰ συγγράμματα τοῦ Μ. Βασιλείου (Σχόλια γιὰ τὴ χρῆσιν τῆς)* (σ. 25-41). 3) Νικολάου Α. Μαρτσούκα, Καθηγητοῦ, *Ἐπιστημονικὰ, Φιλοσοφικὰ καὶ Θεολογικὰ στοιχεῖα τῆς Ἐξαήμερου τοῦ Μ. Βασιλείου (μὲ Zusammenfassung)* (σ. 43-148). 4) Βασιλείου Σ. Ψευτογᾶ, Ἐντ. τότε Ὑφηγητοῦ Παν/μίου, Φιλολογικὴ συζήτηση *Ἡουχαστῶν καὶ Ἀντιηουχαστῶν γιὰ τὴ γνησιότητα τῆς ρήσεως τοῦ Μ. Βασιλείου «Ὁ τετοκῶς βῶλους δρόσου οὐχ ὁμοίως τὰς τε βῶλους καὶ τὸν υἱὸν ὑπεστήσατο»* (σ. 149-167). 5) Βασιλείου Φανουργάκη, Δρος Θεολογίας, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου τὰ δώδεκα *Ἐπιγράμματα* εἰς τὸν Μ. Βασίλειον (σ. 169-184). 6) Γεωργίου Α. Τσανανᾶ, Ἐπιμελητοῦ, Χιοῦμορ στὸν Μ. Βασίλειον (σ. 185-211). 7) Γεωργίου Π. Θεοδοωροῦδη, Βοηθοῦ Α.Π.Θ., *Ἐπιδράσεις τοῦ Μ. Βασιλείου εἰς τὸν μοναχισμόν τῆς Νοτίας Ἰταλίας (Ὁ κανὼν τοῦ ὁσίου Βενεδίktου)* (σ. 213-221). 8) Georgios D. Martzelos, Universitätsassistent, *Der Verstand und seine Grenzen nach dem hl. Basilius dem Grossen* (μὲ περίληψιν) (σ. 223-252). 9) Ἀντωνίου Ε. Ἀλιγιζάκη, *Ἡ λειτουργικὴ μουσικὴ κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον* (σ. 253-281). 10) Θεοδώρου Ν. Ζήση, Καθηγητοῦ, *Αἱ ἐρμηνευτικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Μ. Βασιλείου* (σ. 301-327). 11) Χρίστου Θ. Κρικῶνη, Δρος Θεολογίας, *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον* (σ. 301-327). 12) Peter Meinhold, Universitätsprofessor (†2-20-1981), *Die geschichtliche Rolle Basilius' des Grossen* (μὲ περί-

ληψιν) (σ. 329-356). 13) Ἰωάννου Ὁρ. Καλογήρου, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Ἡ θέσις τοῦ Μ. Βασιλείου ἐπὶ τῶν Χριστολογικῶν ζητημάτων κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἀπολλιναρισμοῦ (σ. 357-424).

Αἱ μελέται αὗται διαφωτίζουν πολλὰς πτυχὰς καὶ ἀποτελοῦν λαμπρὰς συμβολὰς εἰς τὴν καθ' ὅλου μελέτην τοῦ ἔργου καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ Μ. Βασιλείου. Ἐπὶ πλέον δεικνύουν καὶ τὴν ὑψηλοτάτην στάθμην τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, εἰς τὴν ὁποίαν ἠτύχησε καὶ ὁ ὑπογραφόμενος νὰ διακονήσῃ ἐπὶ 8 ἔτη ὡς Τακτικὸς Καθηγητής,

Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος τόμος καλλιτεχνικῶς τετυπωμένος καὶ κοσμούμενος καὶ διὰ τῆς ἀπεικονίσεως τοῦ Μ. Βασιλείου εἰς Μικρογραφίαν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1801 χειρογράφου κώδικος τῆς Ἱ. Μονῆς Βατοπεδίου τοῦ ἔτους 1669 (ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ τότε Ἐντ. Ὑψηλοτάτου κ. Θ. Προβατάκη) ἀποτελεῖ συνέχισιν λαμπρὰς τῶ ὄντι παραδόσεως τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης, τῆς ὁποίας παραδόσεως ἐξαίρετα δείγματα εἶναι τόσον ὁ «Πανηγυρικὸς Τόμος ἑορτασμοῦ τῆς ἐξακοσιοστῆς ἐπετείου τοῦ θανάτου τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης 1359-1959», ὅσον καὶ ὁ «Τόμος ἐόρτιος χιλιοστῆς ἐξακοσιοστῆς ἐπετείου Μεγάλου Ἀθανασίου 373-1973».

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Σ π ὺ ρ ο υ Τ ρ ω ῖ ᾶ ν ο υ, *Παραδόσεις Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, τεύχη α', β', γ', Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1981-1982, σχ. 8ον, σελ. 98+224+200.

Τὸ ἐκτενὲς καὶ ἀξιόλογον αὐτὸ ἔργον τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν Καθηγητοῦ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου κ. Σπύρου Τρωϊάνου παρουσιάζει τὸ σύστημα τῶν παραδόσεων αὐτοῦ. Αὐται, ὡς σημειοῦται ἐν τῷ Προλόγῳ, «εἶναι καρπὸς τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου στὰ τελευταῖα χρόνια καὶ ἔχουν —ὅπως ἄλλωστε τὸ δηλώνει καὶ ὁ τίτλος τους— σκοπὸ διδασκτικόν. Γιὰ τὴν καλύπτει ἐκπλήρωση αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ θεωρήθηκε χρήσιμη ἡ παράθεσις τῶν κυριωτέρων νομοθετικῶν κειμένων, καθὼς καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων (ἰδίως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ποὺ ἔνα πολὺ μικρὸ ποσοστὸ τους δημοσιεύεται στὸν νομικὸ τύπο), τόσο γιὰ γενικοὺς παιδαγωγικοὺς λόγους, ὅσο καὶ γιὰ τὴν καλύπτει κατανόησιν τῶν νομολογιακῶν λύσεων μετὰ τὴ βοήθεια τῆς ἐπιχειρηματολογίας —ἀκόμη καὶ τῆς μειοψηφίας— στὸ σκεπτικὸ τῶν ἀποφάσεων» (σελ. 6).

Ἐκ τούτων γίνεται φανερά ἡ θεωρητικὴ σπουδαιότης καὶ ἡ μεγάλη πρακτικὴ ἀξία τοῦ κρινομένου ἔργου, τὸ ὁποῖον διαιρεῖ τὴν ὕλην εἰς τέσσαρα μέρη: I. Γενικὸν μέρος. II. Ὁργάνωσις τῆς Ἐκκλησίας. III. Διοικήσις τῆς Ἐκκλησίας καὶ IV. Ποινικὸν δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ α' τεῦχος περιλαμβάνει τὴν ὕλην τοῦ Γενικοῦ μέρους, ὑποδιαιρουμένην εἰς δύο κεφάλαια, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον (σ. 9-34) ἀφιεροῦται εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον καὶ τὰς πηγὰς του, μετὰ τῶν γενικῶν ἐννοιῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, ὡς καὶ τῶν πηγῶν τοῦ τελευταίου, τόσον πολιτειακῆς, ὅσον καὶ ἐκκλησιαστικῆς προελεύσεως (διαπλαστικῶν καὶ διαγνωστικῶν), τὸ δὲ δεῦτερον (σ. 35-96) εἰς τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐρευνᾶται τὸ θέμα πρῶτον ἱστορικῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος, μετὰ ἐξέτασιν τῶν ἐιδικωτέρων ζητημάτων τῆς κατοχυρώσεως τῆς ὁρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν περιορισμῶν τῆς, τῆς ἐπικρατοῦσης ὁρησκείας καὶ τῶν νομοθετικῶν μέτρων τῆς Πολιτείας διὰ τὴν προστασίαν τῶν ὁρησκειῶν.

Τὸ β' τεῦχος καλύπτει τὴν ὁργάνωσιν τῆς Ἐκκλησίας, μετὰ ὑποδιαίρεσιν τῆς ὕλης εἰς τέσσαρα κεφάλαια. Εἰς τὸ πρῶτον (σ. 21-36) ἀναφέρεται ἡ διάρθρωσις τῆς Ὁρθοδόξου

Ἐκκλησίας. Συγκεκριμένως παρουσιάζονται ἡ ἀρχικὴ διαμόρφωσις καὶ ἡ ἐξέλιξις τῶν βασικῶν ὀργανωτικῶν δομῶν, αἱ προϋποθέσεις καὶ ἡ διαδικασία διὰ τὴν παροχὴν ἐκκλησιαστικῆς αὐτοδιοικήσεως, δηλαδὴ τοῦ αὐτοκεφάλου καὶ τοῦ αὐτονόμου καὶ τέλος αἱ ἐπὶ μέρους Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι. Τὸ δεῦτερον κεφάλαιον (σ. 37-74) ἀφιερῶνται εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Προτάσσεται βραχεῖα ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς διακρίσεως τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας (δημιουργία τοῦ κλήρου καὶ γένεσις τοῦ μοναχισμοῦ) καὶ ἀκολουθῶς ἐρευνᾶται ἐκάστη κατηγορία κεχωρισμένως. Προκειμένου περὶ τῶν λαϊκῶν ἐξετάζονται τὸ βάπτισμα, τὸ χρίσμα, ἡ προσέλευσις τῶν ἑτεροδόξων εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν, ἡ ἔξοδος ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ παλαιοημερολογητικὸν πρόβλημα. Ἀκολουθῶς ἐρευνᾶται ἡ κτῆσις καὶ ἡ ἀπόλεια τῆς ιδιότητος τοῦ κληρικοῦ, ὡς καὶ τοῦ μοναχοῦ. Τὸ τρίτον κεφάλαιον (σ. 75-151) εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν κεντρικὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐν ἀρχῇ ἐκτίθενται αἱ γενικαὶ γραμμαὶ λειτουργίας τοῦ συνοδικοῦ συστήματος καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐκτίθενται λεπτομερῶς αἱ διατάξεις αἱ διέπουσαι τὰ δύο συνοδικὰ ὄργανα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἥτοι τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἱεραρχίας καὶ τὴν Διαρκῆ Ἱερὰν Σύνοδον, τὰς Συνοδικὰς Ἐπιτροπὰς, τοὺς Ἐκκλησιαστικοὺς Ὁργανισμοὺς καὶ τὰς συναφεῖς ὀργανωτικὰς ἐνότητας. Τὸ τέταρτον κεφάλαιον (σ. 182-219) περιλαμβάνει τὴν περιφερειακὴν ὀργάνωσιν, τ.ἔ. τὴν Ἱ. Ἀρχιεπισκοπὴν, τὰς Ἱ. Μητροπόλεις, τὰς Ἐνορίας καὶ τὰς Ἱ. Μονάς, ὡς καὶ τὰ διοικητικὰ ὄργανα (ἀτομικὰ καὶ συλλογικὰ) τῶν ὀργανωτικῶν τούτων ὑποδιαίρεσεων.

Τὸ γ' τεῦχος ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν δύο τελευταίων μερῶν, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τὴν Διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὸ Ποινικὸν αὐτῆς Δίκαιον. Εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον (σ. 13-53) τοῦ εἰς τὴν Διοίκησιν ἀφιερωμένου μέρους ἐξετάζονται ἡ ἱερατικὴ ἐξουσία καὶ εἰδικώτερον τὸ περιεχόμενον καὶ αἱ διακρίσεις τῆς εἰς τελετουργικὴν, διδακτικὴν καὶ διοικητικὴν ἐξουσίαν. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην ὑποδιαίρεσιν γίνεται ἰδιαιτέρος λόγος διὰ τὸ ὑπαλληλικὸν δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τὴν διαχείρισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καὶ διὰ τὰ ἔσοδα καὶ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ πάσης φύσεως προσωπικοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὸ δεῦτερον κεφάλαιον (σ. 54-72) ἐρευνᾶται ἡ ἰδιαιτέρα νομικὴ μεταχείρισις τῶν κληρικῶν καὶ μοναχῶν εἰς τοὺς ἐπὶ μέρους κλάδους τοῦ δικαίου. Τὸ περὶ Ποινικοῦ Δικαίου τῆς Ἐκκλησίας μέρος ὑποδιαιρεῖται εἰς τρία κεφάλαια. Τὸ πρῶτον (σ. 75-86) καλύπτει τὸ γενικὸν μέρος τοῦ οὐσιαστικοῦ ποινικοῦ δικαίου (στοιχεῖα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀδικήματος καὶ ποινῆ), τὸ δεῦτερον (σ. 87-92) τὸ εἰδικὸν μέρος, δηλαδὴ τὰ ἐπὶ μέρους ἐκκλησιαστικὰ ἀδικήματα καὶ τὸ τρίτον (σ. 93-117) τὸ δικονομικὸν δίκαιον, δηλαδὴ τοὺς φορεῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαστικῆς ἐξουσίας καὶ τὴν διαδικασίαν, ἥτις ἀκολουθεῖται κατὰ τὴν ἀπονομὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοσύνης. Τὸ αὐτὸ γ' τεῦχος περιλαμβάνει καὶ Παράρτημα (σ. 119-193), εἰς τὸ ὅποιον ἐκτίθεται τὸ ἐν Ἀγίῳ Ὅρει καὶ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις Κρήτης καὶ Δωδεκανήσου ἐφαρμοζόμενον δίκαιον.

Τὸ ἔργον τοῦ ἐκλεκτοῦ συγγραφέως, —ὅστις διακρίνεται διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις ἀπεδείχθη καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν οὗτος διετέλεσε Γενικὸς Διευθυντὴς Ὁρησκευμάτων, καὶ συνεχίζεται νὰ ἀποδεικνύεται εἰς πολλὰς δραστηριότητας συναρτωμένας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν— διακρίνεται διὰ τὴν γνῶσιν τῶν ζητημάτων, διὰ τὴν ἀρίστην ἐκλεκτικὴν ἀξιοποίησιν τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας, διὰ τὴν ἀριότητα τῆς προσφορᾶς τῆς οὐσιώδους ὕλης κατὰ τρόπον ἐναργῆ καὶ εὐσύνοπτον εἰς ζωντανὴν γλωσσικὴν διατύπωσιν. Ἄν μερικαὶ παράγραφοι θὰ παρουσιάζοντο κατὰ τρόπον διάφορον ἀπὸ θεολογικῆς σκοπιᾶς, πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι τὸ ἔργον, σεβόμενον τὴν κανονικὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι πολυτιμώτατον βοήθημα διὰ τοὺς θεολόγους, διὰ τοὺς κληρικοὺς καὶ πάντας τοὺς καθ' οἷον—δῆποτε τρόπον ἀσκοῦντας τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν. Ἡ ἀξία τοῦ ἔργου, ἐν συγκρίσει πρὸς παλαιότερα παρόμοια ἐγχειρίδια, ἔγκειται οὐ μόνον εἰς τὰς μνημονυθείσας μορφολο-

γικὰς ἀρετὰς του, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν εὐστοχὸν ἐκλογὴν καὶ παρουσίαν τῆς ὕλης ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὰς σημειωθείσας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη σημαντικὰς ἀλλαγὰς εἰς τὸν χώρον τοῦ ἐπιστημονικοῦ κλάδου τοῦ ἐκκλησ. δικαίου (Σύνταγμα τοῦ 1975, νέος Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας κ.λ.π.). Οὕτως αἱ «Παραδόσεις» τοῦ κ. Τρωιάνου, ἐκτὸς τοῦ κυρίου διδακτικοῦ σκοποῦ των, ἐξυπηρετοῦν καὶ τὴν συνοπτικὴν πληροφόρησιν περὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ δικαίου τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὰς ὡς ἄνω ἀλλαγὰς.

Ἐλπίζομεν, ὅτι ὁ ἄξιος συγχαρητηρίων διὰ τὰς «Παραδόσεις» του Καθηγητῆς κ. Σπ. Τρωιάνου εἰς μελλοντικὰς ἐπανεκδόσεις τοῦ ἔργου του θὰ ἐπεκτείνῃ τοῦτο κατὰ τρόπον, ὥστε ἡ παρουσίαις τοῦ πηγαίου ὕλικου του νὰ ὑπερβαίῃ τὰ ὅρια τοῦ διδακτικοῦ σκοποῦ διὰ νὰ ἐξελιχθῇ εἰς συστηματικὸν ἐπιστημονικὸν ἔργον, ὅπερ θὰ εἶναι ἐκτενέστερον καὶ θὰ προβάλλῃ περισσότερον τὴν συνάρτησιν Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Χρυσοστόμου Θέμελη, μητροπ. Μεσσηνίας, *Ἀνέκδοτος «Μετρίότης» τοῦ ἔτους 1804*, Ἀθήναι, 1980, σελίδες 19 (ἀνάτ. ἀπὸ τὸ «Τιμητικὸν Ἀφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην Κίτρους Βαρνάβαν»).

Ἡ ἐξ εἴκοσι περίπου σελίδων προσφορὰ εἰς τὸν μητροπολίτην Κίτρους Βαρνάβαν, διὰ τὸ τιμητικὸν πρὸς αὐτὸν ἀφιέρωμα, ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσοστόμου Θέμελη περιλαμβάνει πέντε σημεῖα: 1. Εἶδη Ἐκκλησιαστικῶν Γραμμάτων (σ. 3-6). Ἐπειδὴ ἡ «Μετρίότης» τοποθετεῖται εὐρύτερον μέσα εἰς τὰ πλαίσια τῶν ἐκκλησιαστικῶν γραμμάτων, ἐξετάζεται συντόμως τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας, τὸ ὅποιον λαμβάνει διάφορα ὀνόματα. 2. Συγχαρητικὰ Γράμματα (σ. 6-7). Εἰδικώτερον ἡ «Μετρίότης» ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιστολογραφίας. Τὰ συγχαρητικὰ γράμματα δίδονται ὄχι μόνον ὑπὲρ τῶν θεθενῶτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ζώντων. 3. Εἰδικώτερον περὶ τῆς «Μετρίότητος» (σ. 7-12). Τὸ συγχαρητικὸν γράμμα ἡ «Μετρίότης» εἶναι γνωστὸν μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ μέχρι σήμερον εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος. «Ἐκτὸς τῆς ὀνομασίας συγχαρητικόν, ἢ συγχαρητήριον γράμμα, ἢ συγχαροχάρτιον, τοῦτο καλεῖται καὶ «Μετρίότης», καὶ μάλιστα ὑπ' αὐτὴν τὴν ὀνομασίαν εἶναι γνωστὸν ἐν Ἀγίῳ Ὁρει σήμερον» (σ. 7). 4. Γίνεται ἡ περιγραφή τοῦ γράμματος. Τὸ Ἀνέκδοτον Συγχαρητικὸν Γράμμα ἢ «Μετρίότης» τοῦ ἔτους 1804 (σ. 12-16). Τοῦτο ἐξαπελύθη κατ' Ἀπρίλιον 1804 ὑπὸ τοῦ ΚΠόλεως Καλλινίκου Δ' καὶ ἀφορᾷ «εἰς τὸν ἐκ τῆς ἐπαρχίας Προύσης ζῶντα δοῦλον τοῦ Θεοῦ Γεώργιον». 5. Τὸ Κείμενον τῆς ἀνεκδότου «Μετρίότητος» τοῦ ἔτους 1804 (σ. 16-19). Ἡ ἐκδοσις τῆς ἀνεκδότου ταύτης «Μετρίότητος» ἔχει αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν τὴν ἀξίαν της. Παραλλήλως ὁμως καὶ τὰ προεισαγωγικά εἶναι ἀρκετὰ διαφωτιστικά.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Χρυσοστόμου Θέμελη, μητροπ. Μεσσηνίας, *Ἡ Διαθήκη τοῦ Ἡγουμένου τῆς Μονῆς Ἀγίων Τεσσαράκοντα Σπάρτης Ἱερομονάχου Νεκταρίου Χλοροῦ*, Ἀθήναι 1981, σελίδες 21 (ἀνάτ. ἐκ τοῦ τιμητικοῦ τόμου εἰς τὸν Καθηγητὴν Γεράσιμον Κονιδάρη «Ἀντίδωρον Πνευματικόν»).

Ἐτέρα προσφορὰ τοῦ μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσοστόμου Θέμελη εἰς συλλογικὸν τόμον, τὴν φορὰν ταύτην πρὸς τὸν ὁμότιμον καθηγητὴν τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γεράσιμον Κονιδάρη. Ἡ δομὴ τῆς ἐργασίας ὁμοιάζει, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, πρὸς τὴν σύνθεσιν τῆς προηγουμένης ἐργασίας.

1. Εἶδη καὶ Κείμενα Διαθηκῶν (σ. 5-14). Ἐκτίθεται ἡ σημασία τοῦ ὅρου «διαθήκη» εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν, τὴν γλῶσσαν τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν. Ὁ συγγραφεὺς δίδει ἔμφασιν εἰς τὰ δύο εἶδη διαθηκῶν, δηλ. τῆς διαθέσεως περιουσιακῶν ὑπαρχόντων ἢ παροχῆς πνευματικῶν παραγγελμάτων, ὁδηγιῶν ἢ ἐντολῶν, παρατίθενται κατ' ἐκλογὴν ἀποσπάσματα διαφόρων διαθηκῶν ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς καὶ μεταβυζαντινοὺς χρόνους. 2. Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν Διαθηκῶν Ἑκκλησιαστικῶν Προσώπων (σ. 14-15). Ἐνωρὶς διεμορφώθη μία παράδοσις ἐνὸς τύπου διαθήκης ἐκκλησιαστικῶν προσώπων, ἡ ὁποία ἐπηρέασε τὴν σύνταξιν παρομοίων διαθηκῶν καὶ τῶν λαϊκῶν προσώπων. Ἀκολουθοῦν παρατηρήσεις. 3. Εἰδικῶς περὶ τῆς Διαθήκης τοῦ Ἱερομονάχου Νεκταρίου Χλοροῦ, Ἡγουμένου τῆς Μονῆς τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα Σπάρτης (σ. 16-19). Ἡ διαθήκη εἶναι ἀχρονολόγητος. Πιθανὸν νὰ ἐγράφη κατὰ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Νεκταρίου (1784). Περιγραφή καὶ ἱστορικαὶ πληροφορίες περὶ τῆς διαθήκης. 4. Τὸ Κείμενον τῆς Διαθήκης (σ. 19-21). Δημοσιεύεται αὕτη διὰ πρώτην φοράν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Χρυσόστομος Θέμελης, μητροπ. Μεσσηνίας, *Εὐβοϊκὴ Ἀγιολογία*, Ἀθήναι, 1982, σελ. 83. (ἀνάτ. ἀπὸ τὴν «Θεολογίαν»).

Ὁ Μητροπολίτης Μεσσηνίας Χρυσόστομος Θέμελης, ἀπὸ πολὺ ἔνωρὶς ἤρχισε νὰ ἀσχολῇται μὲ τὰ κατὰ τὴν γενέτειράν του Εὐβοίαν (1949 καὶ ἐξῆς· βλ. Κατάλογοι τῶν δημοσιευμάτων του ἐν σ. 79-83). Εἰς τὴν роηὴν τοῦ χρόνου ἐνεφανίσθησαν ἀνάλογοι ἐργασίαι, σύντομοι ἢ μὲ περισσοτέρας σελίδας, ἀναφερόμενοι εἰς διαφόρους πτυχὰς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Εὐβοίας. Οὕτω ἔχομεν, μ.ἄ. μελέτας σχετικὰς μὲ τὴν ἱστορίαν γενικῶς, τὰ τοπωνύμια, τὴν ἱστορίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὰς ἐπισκοπὰς - μητροπόλεις, τὸν μοναχικὸν βίον, τὴν θεῖαν λατρείαν, τὸ θεῖον κήρυγμα, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐκπαίδευσιν, τὰς ἐκκλησιαστικὰς φυσιογνωμίας, π.χ. ἱεράρχας, ἄλλους κληρικοὺς, μοναχοὺς, ἀγίους πάσης φύσεως καὶ κατηγορίας, ἱεροκήρυκας, θεολόγους, καὶ οὕτω κατ' ἐξῆς. Μέσα εἰς τὰ πλαίσια τῶν ὡς ἄνω ἐργασιῶν τοποθετεῖται καὶ ἡ παροῦσα ἐργασία μὲ τὸν τίτλον: «Εὐβοϊκὴ Ἀγιολογία», εἰς 80 σελίδας περίπου. Γενικὸν γνῶρισμα ταύτης, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων, εἶναι ἡ κριτικὴ ἔρευνα, ἡ ὁποία ἐφαρμόζεται εἰς ὅλα τὰ ἐπὶ μέρους σημεῖα καὶ πρὸς πάσας τὰς κατευθύνσεις. Ὡς πρὸς τὴν βιβλιογραφίαν, ὁ συγγραφεὺς στηρίζεται εἰς διαφόρους πηγὰς-βιβλιογραφίαν, ὅσα ὑπάρχουν περὶ τῶν ἱστορουμένων προσώπων, εἰς τοὺς βίους αὐτῶν, τὰ συναξάρια, τὰ λειτουργικὰ κείμενα, τὰ ἀσματικὰ ἀκολουθία, τὰ ἄρθρα εἰς ἐγκυκλοπαιδείας, καὶ τὰς διαφόρους περὶ αὐτῶν μονογραφίας. Συχνὰ παραπέμπει εἰς τὰς προγενεστέρας χρονικῶς ἐργασίας του, ὅπου παρεπιπτόντως θίγονται καὶ σημεῖα μελετώμενα ἐνταῦθα. Γνωρίζει καλῶς τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν καὶ κινεῖται ἄνετα μέσα εἰς τὸν χώρον αὐτόν.

Ὁ χαρακτήρ τῆς ἐργασίας εἶναι βιογραφικός. Ὡς ἐκ τούτου ἐφαρμόζονται μετὰ πολλῆς προσοχῆς οἱ κανόνες, οἱ ρυθμίζοντες καὶ τὴν συγγραφὴν τοῦ λογοτεχνικοῦ τούτου εἵδους. Διὰ κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτοὺς ἀναζητεῖται ἡ ἀνάλογος βιβλιογραφία. Ἐξετάζεται ὁ βίος. Δίδεται ὁ κατάλογος τῶν συγγραφῶν — ἐὰν καὶ ἐφόσον ὑπάρχουν — καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς ἐνὸς ἐκάστου. Ἡ κίνησις τοῦ λόγου λαμβάνει μερικὰς φοράς τὴν μορφήν τοῦ συναξαρίου καὶ ἡ ἀνάγνωσις καθίσταται λίαν εὐχάριστος.

Ὁ συγγραφεὺς δίδει ἐνίοτε ἐμμέσους πληροφορίες καὶ κάμνει παρεμβάσεις (σ. 23-24, 27, 36, 37, 43, 55, 59). Διορθώνει λάθη (σ. 28, 37, 54, 89). Στηρίζεται ἐπὶ τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν (σ. 18, 49). Ὅπου ἀδυνατεῖ νὰ εὕρῃ λύσεις, ἐκφράζει ἄνοιαν (σ. 22, 26, 34, 35-36). Δὲν ἀποφεύγει τὰ πιθανότητας (σ. 23, 31, 32, 34, 39, 43, 45, 46, 47, 58). Εἶναι βέβαιος διὰ τὰ γνωστὰ (σ. 23, 26, 45 καὶ ἀλλαχοῦ). Ἐπιτελεῖ τὸ ἔργον τοῦ διδασκά-

λου (σ. 25, 33, 36, 46). Παροτρύνει τὴν ἔρευναν: «Περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ «Ρήγγα» τῆς Εὐβοίας ἀπαιτεῖται ἔρευνα» (σ. 43, ὑποσημ. 56). Προβαίνει εἰς συγκρίσεις (σ. 8, 76-78). Εἰς τὸ βιβλίον γίνεται μνεία τῶν Πριγκηποννήσων εἰς τὴν Πόλιν, τῆς Χάλκης, ὡς τόπου ἐνταφιασμοῦ τοῦ ὁσίου Συμεῶν τοῦ Ἀνυποδῆτου καὶ Μονοχίτωνος (ἰ. μονὴ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, 1594, σ. 57). Ἐπίσης τῆς Πρώτης (μονὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, 1812, σ. 64), ὅπου ἐνεταφιάσθη ὁ ὁσιομάρτυς Γεράσιμος ὁ Μεγαλοχωρίτης.

Οἱ ἐξιστορούμενοι ἅγιοι εἶναι συνολικὰ 19 τὸν ἀριθμὸν: «Εἶναι μάλιστα ἀξιοπρόσεκτον τὸ γεγονὸς, ὅτι καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν δισχιλιετὴ βίον τῆς Ἐκκλησίας ἐν Εὐβοίᾳ ἀνεφάνησαν καὶ ἔζησαν ἅγιοι καὶ δὴ κατὰ τὴν Δ', τὴν Θ'-ΙΒ', τὴν ΙΔ', τὴν ΙΣΤ', τὴν ΙΘ' καὶ Κ' ἑκατονταετηρίδας. Συγκεκριμένως οἱ μέχρι σήμερον γνωστοὶ ἅγιοι ἐξ Εὐβοίας καὶ ἐν Εὐβοίᾳ, εἶναι οἱ ἑξῆς: 1) Ἀπόστολος Παῦλος, 2) Μεθόδιος Ὁλύμπου. 3) Ὁσιος Νίκων ὁ «Μετανοεῖτε». 4) Ὁσιος Χριστόδουλος ὁ ἐν Πάτμῳ. 5) Ὁσιος Νικόλαος ὁ Σικελιώτης. 6) Ὁσιος Γρηγόριος ὁ ἐν Στρογγυλῇ τῶν Λιχάδων. 7) Θεοφύλακτος Βουλγαρίας ὁ Χαλκιδεύς. 8) Ὁσιος Εὐθύμιος ὁ ἀσκητὴς ὁ ἐν Εὐβοίᾳ. 9) Ὁσιος Δανιὴλ ὁ στυλῖτης ὁ ἐν Εὐβοίᾳ. 10) Ἀνθιμος Ἀθηνῶν καὶ Εὐρίπου καὶ πρόεδρος Κρήτης ὁ ὁμολογητής. 11) Ὁσιος Γεράσιμος Σιναιτῆς ὁ Εὐβοεὺς. 12) Ὁσιος Ἰωσήφ ὁ Εὐβοεὺς. 13) Ὁσιος Σάββας ὁ νέος, ὁ ἐν τῷ Ἀθῶ. 14) Τιμόθεος Εὐρίπου. 15) Ὁσιος Συμεὼν ὁ ἀνυπόδητος καὶ μονοχίτων. 16) Ὁσιος Δαυὶδ ὁ ἐν Εὐβοίᾳ. 17) Ὁσιομάρτυς Γεράσιμος ὁ Μεγαλοχωρίτης. 18) Νεκτάριος ὁ Πενταπόλεως. 19) Ὁσιος Ἰωάννης ὁ Ρῶσος ὁμολογητής. Κατὰ ταῦτα, μετὰ τῆς Εὐβοίας ἐσχετίσθησαν ἕνας ἀπόστολος, ἕνας μάρτυς, ἑνδεκα ὅσιοι, τρεῖς ἱεράρχαι, δύο ὁμολογηταὶ καὶ ἕνας ὁσιομάρτυς...» (σ. 8-9).

Μὲ τὴν μελέτην του ταύτην, καθὼς καὶ τὴν ἀνάλογον εὐρεῖαν καὶ ἐπιστημονικὴν ἐπίδοσιν του εἰς τὸ ἰδιαίτερον ἀντικείμενον ἐρεύνης, τὴν Εὐβοίαν, ὁ λόγιος ἱεράρχης κατέστη ὁ κατ' ἐξοχὴν εἰδικὸς εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Εὐβοίας. Τώρα δὲ ποῦ ἔφθασεν εἰς ὥριμον ἡλικίαν νομίζω ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ παρουσιάσῃ μίαν συνολικὴν θεώρησιν, εἰς ἕνα ἢ περισσοτέρους τόμους, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Εὐβοίας. Αὕτη εἶναι ἡ εὐχὴ τοῦ γράφοντος καὶ ἡ προσδοκία τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Νικολάου Γ. Ξεξάκη, *Ἰωάννης Βέκκος καὶ αἱ θεολογικαὶ ἀντιλήψεις αὐτοῦ*, Ἀθήναι, 1981, σελίδες 206.

Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Συγχαίρω τὸν ἀγαπητόν μου μαθητὴν Νικόλαον Γ. Ξεξάκην διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς διατριβῆς ταύτης καὶ τὴν λήψιν τοῦ διπλώματος τοῦ διδάκτορος τῆς Θεολογίας εἰς τὸ πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.

Ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν πρόλογόν του (σ. 7) ἐπισημαίνει μίαν ἑλλειψιν, τὴν ὁποίαν διὰ τῆς ἐργασίας του ἐπιδιώκει ὅπως καλύψῃ: «Ἡ προσωπικότης τοῦ Ἰωάννου Βέκκου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (1275-1282), δὲν ἔτυχε μέχρι τοῦδε τῆς προσηκούσης μελέτης, αἱ δὲ θεολογικαὶ ἀντιλήψεις αὐτοῦ, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰδίων αὐτοῦ συγγραμμάτων, δὲν ἐξετάσθησαν εἰσέτι συστηματικῶς. Ἡ παρούσα διατριβὴ, φέρουσα τὸν τίτλον «Ἰωάννης Βέκκος καὶ αἱ θεολογικαὶ ἀντιλήψεις αὐτοῦ», ἐπιδιώκει νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν κάλυψιν τοῦ ὑπάρχοντος ἐπιστημονικοῦ κενοῦ» (σ. 7). Πράγματι, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν βιβλιογραφίαν (σ. 181-200), εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὁρθόδοξον θεολογίαν, ἐκτὸς τῶν ἄρθρων εἰς τὰς ἐγκυκλοπαιδείας καὶ κεφαλαίων εἰς εὐρύτερα ἢ γενικῆς φύσεως ἔργα, ὑπάρχει μία μόνον σύντομος εἰδικὴ μελέτη περὶ τοῦ Ἰωάννου Βέκκου, ἥτις ἡ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ζω-

του, Ἰωάννης ὁ Βέκκος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης ὁ Λατινόφων, Μόναχον, 1920. Εὐκαιρὸς εἶναι λοιπὸν ἡ ἐμφάνισις τῆς παρούσης ἐργασίας.

Ὁ Ἰωάννης Βέκκος εὐρέθη εἰς τὸ ἐπίκεντρον τῆς διαμάχης μεταξὺ ἐνωτικῶν καὶ ἀνθενωτικῶν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐκρίθη ἀνάλογα πρὸς τὴν προσωπικὴν ἐπὶ τοῦ θέματος τοποθέτησιν τῶν κριτικῶν αὐτοῦ καὶ αἱ ἀντιφατικαὶ περὶ τοῦ προσώπου καὶ τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ πεποιθήσεων πηγαί ἐδημιούργησαν μεγάλην σύγχυσιν γύρω ἀπὸ αὐτόν. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἡ ἀντικειμενικὴ ἔρευνα περὶ τοῦ προσώπου, τῆς δράσεως καὶ τῶν θεολογικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Ἰωάννου Βέκκου δὲν ὑπῆρξεν ἔργον εὐκολον (σ. 7).

Εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν (σ. 17-27) γίνεται μία γενικὴ ἐπισκόπησις τῆς ἐκκλησιαστικοπολιτικῆς καταστάσεως εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα (μέχρι τῆς ἐνεργοῦς δράσεως τοῦ Ἰωάννου Βέκκου), ἡ ἱστορία τοῦ αἰῶνος τούτου καλύπτεται ἀπὸ τὴν Δ' σταυροφορίαν (1204), τὴν Ἰδρυσιν τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας εἰς τὴν ΚΠολιν (1204-1261) καὶ τὸν διαμελισμὸν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἰς μικρὰ κρατίδια, τῆς Νικαίας, τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Τραπεζοῦντος, ἀργότερον δὲ καὶ τοῦ Μυστρά. Τὸ σχίσμα τῶν ἀρσενιατῶν, ἡ ἀνάγκη τῆς ΚΠόλεως ἐπὶ Μιχαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου τὸ 1261 καὶ ἡ φιλοδυτικὴ στάσις τοῦ τελευταίου ὑπῆρξαν, ὁμοῦ μετὰ τῶν προαναφερθέντων, μερικὸι ἀπὸ τοὺς παράγοντας, ποὺ ἐπηρέασαν τὸ κλίμα, μέσα εἰς τὸ ὅποιον ἐκινήθη ὁ Ἰωάννης Βέκκος.

Τὸ κεφάλαιον Α', Σταθμοὶ τῆς Ζωῆς καὶ τῆς Δράσεως τοῦ Ἰωάννου Βέκκου (σ. 29-52), ἀποτελεῖ τὴν βιογραφίαν τούτου, ἡ ὁποία ἐξετάζει αὐτὸν πρὸ, κατὰ καὶ μετὰ τὴν πατριαρχίαν του. Ὁ Ἰωάννης Βέκκος ἐγεννήθη περὶ τὸ ἔτος 1225 (σ. 30), ἔλαβε τὰ ἀξιώματα τοῦ χαρτοφύλακος καὶ τοῦ σκευοφύλακος, ἐγένετο πατριάρχης ΚΠόλεως «τὴν 26ην Μαΐου καὶ 2αν Ἰουνίου τοῦ ἔτους 1275 ἀντιστοίχως» (σ. 39). Κατῆλθε τοῦ θρόνου τὸν Δεκέμβριον 1282 (σ. 44) καὶ ἀπέθανεν ἐξόριστος τὸ 1297 (σ. 52). Ὁ Ἰωάννης Βέκκος παρουσιάζεται ὡς πρὸς τὸ θέμα τῶν σχέσεων τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς τὸν Ρωμαιοκαθολικισμόν διφυής.

Αἱ θεολογικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ Βέκκου παρουσιάζουν ἐναλλαγάς. Οὕτως, ἐνῶ πρὸ τῆς ἀνόδου αὐτοῦ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὑπῆρξε σφοδρὸς υπέρμαχος τῶν δογματῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μετὰ ταῦτα ἐμφανίζεται ἐνθουσιώδης καὶ θερμὸς ὑποστηρικτὴς τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας, στραφεὶς πρὸς αὐτὴν καὶ ἀποδεχθεὶς τὰς δοξασίας αὐτῆς» (σ. 179). Ὑπὸ τὸ πρῆσμα τοῦτο ὅθεν κρίνονται ἡ ὅλη σταδιοδρομία καὶ αἱ θεολογικαὶ αὐτοῦ πεποιθήσεις.

Εἰς τὸ κεφάλαιον Β' (σ. 53-65) ὁ συγγραφεὺς μετὰ προσοχῆς ἀσχολεῖται μὲ τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Ἰωάννου Βέκκου.

Κατόπιν ἀκολουθοῦν τὰ κεφάλαια Γ', Δ', Ε' καὶ Στ', ὅπου ἀναλύονται καὶ κρίνονται αἱ θεολογικαὶ ἀντιλήψεις αὐτοῦ.

Ἡ παροῦσα ἐργασία συνιστᾷ μίαν προσφορὰν πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολογικῶν γραμμάτων εἰς τὸ Βυζάντιον.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Σάββα Χ. Ἀγουρίδου, Ἀποστόλου Παύλου Πρώτη πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολή, Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 287.

Ὑπὸ τῶν ἐκδόσεων «Π. ΠΟΥΡΝΑΡΑ» καὶ εἰς τὴν σειρὰν «Ἑρμηνεῖα Καινῆς Διαθήκης», ἐκυκλοφόρησε σύντομον ἐρμηνευτικὸν Ὑπόμνημα εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολήν, ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Σάββα Χ. Ἀγουρίδου, ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἀποστόλου Παύλου Πρώτη πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολή, Θεσσαλονίκη 1982», σελ. 287,

Διεξεληθόντες τοῦτο προσφάτως, διεπιστώσαμεν πρωτοφανῆ, διὰ τὴν ἐπιστήμην, περιπτώσιν κακοποιήσεως ξένης μελέτης, ἐν τῇ προσπαθείᾳ ἀσκήσεως κριτικῆς ἐπ' αὐτῆς. Συγκεκριμένως, εἰς τὰ «Εἰσαγωγικά» τοῦ ἐν λόγῳ Ὑπομνήματος, ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ, καθηγητῆς Σάββας Χ. Ἀγουρίδης, δηλοῖ, ὅτι αἰσθάνεται «τὸ χρέος» νὰ προβῇ εἰς παρέχασιν, τὴν ὁποίαν κρίνει «ἐπιστημονικὰ ἐπιβεβλημένη» (σελ. 24) καὶ νὰ ἀναφερθῇ εἰς τὴν ἡμετέραν μελέτην «Νέα Θεώρησις τῶν Ἑρίδων τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀντιπάλων τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, Ἀθῆναι 1976», σελ. 162, τὸν τίτλον τῆς ὁποίας, μάλιστα, παραθέτει ἐσφαλμένως, διὰ νὰ διατυπώσῃ τὰς ἐπ' αὐτῆς διαφωνίας του.

Ἀναμφιβόλως, ἡ διαφορά ἀπόψεων, ἐπὶ διαφορῶν θεμάτων, μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν, ἀποτελεῖ σὺνθετος φαινόμενον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἡ δὲ ἄσκησις κριτικῆς ἐπὶ τῶν θέσεων ἄλλων ἀποτελεῖ ὑγιὲς στοιχεῖον καὶ γνώρισμα τῆς σοβαρᾶς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ὁποίας καὶ συμβάλλει, διότι δι' αὐτῆς τὰ διάφορα προβλήματα ὁδηγοῦνται ἀσφαλέστερον πρὸς τὴν λύσιν των. Οὐχ ἥττον, διὰ νὰ εἶναι ὠφέλιμος ὁ ἐπιστημονικὸς οὗτος διάλογος, πρέπει ὁ διαφωνῶν καὶ ἀσκῶν τὴν κριτικὴν νὰ ἔχῃ προηγουμένως μελετήσει ἐπισταμένως καὶ εἰς βάθος τὰς θέσεις τοῦ πρὸς ὃν διαφωνεῖ συγγραφῆς καὶ νὰ ἔχῃ ὁ ἴδιος ἀσχοληθῇ περὶ τὸ αὐτὸ θέμα, ἵνα εἶναι εἰς θέσιν νὰ διατυπώσῃ τὰς ἐπὶ τῶν διαφορῶν πτυχῶν αὐτοῦ ἀντιρρήσεις του, ἐπὶ τῇ βάσει τεκμηρίων καὶ συγκεκριμένων ἐπιχειρημάτων, ἀποφεύγων τοὺς γενικοὺς ἀφορισμούς, οἱ ὅποιοι, ἀφ' ἐνὸς μὲν συσκοτίζουν τὰ πράγματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ παραπλανοῦν τὸν ἀναγνώστην καὶ μάλιστα τὸν μὴ εἰδικόν. Ἡ καθιερωμένη, εἰς τὴν ἐπιστήμην, τακτικὴ αὕτη ὑπαγορεύεται, ὡς εἰκόσ' α') ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸ θέμα· β') ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἀναγνώστας· καὶ γ') ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸ ἐπιστημονικὸν κύρος αὐτοῦ τούτου τοῦ κρίνοντος. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, ἡ ἄσκησις κριτικῆς ἀποβαίνει προχειρολογία καὶ ἀνακριβολογία.

Αἱ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνωτέρω μελέτην ἡμῶν «ἐπιστημονικὰ» ἐπιβεβλημένα διαφωνία τοῦ κ. Σ. Ἀγουρίδου ἀναφέρονται, «μὲ ἄκρα συντομία», ὡς λέγει (σελ. 25), εἰς δύο θέματα, ἥτοι α') εἰς τὴν ὑπ' ἐμοῦ ταῦτισιν τοῦ «λυπησαντος» (Β' Κορ. 2,5 ἐξ.) ἢ «ἀδικήσαντος» (Β' Κορ. 7,12), «πρὸς τὸν αἰμομίχτη τῆς Α' Κορ. (κεφ. 5)», καὶ β') εἰς τὸ θέμα τῆς ἐνότητος τῆς Β' πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῆς (βλ. σελ. 25-26). Χαρακτηριστικὸν τυγχάνει ἐν προκειμένῳ, ὅτι ὁ κ. Ἀγουρίδης ἀντιστρέφει τὴν σειρὰν τῶν ἐν λόγῳ θεμάτων, ἀφοῦ εἰς τὴν ἡμετέραν μελέτην, ἡ ἐξέτασις τοῦ θέματος τῆς ἐνότητος τῆς Β' πρὸς Κορινθίους προηγεῖται τοῦ θέματος τοῦ αἰμομίχτου. Ἡ σειρὰ αὕτη δὲν εἶναι τυχαία, ὡς θὰ ἴδωμεν. Τοῦναντίον, τυχαία, θέλομεν νὰ πιστεύωμεν, εἶναι ἡ ἀντιστροφή αὐτῶν. Ἐνταῦθα, πάντως, θὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν σειρὰν, καθ' ἣν τὰ θέματα ταῦτα ἐξετάζονται εἰς τὴν ἡμετέραν μελέτην.

Διαφωνῶν, λοιπόν, ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἐνότητος τῆς Β' πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῆς, γράφει σχετικῶς ὁ κ. Ἀγουρίδης: «Δὲν ἀντιμετωπίζεται πουθενὰ τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῶν κεφ. 1-9 πρὸς τὰ κεφ. 10-13 τῆς Β' Κορ. σὰν νὰ μὴν ὑπάρχει καὶν θέμα, σὰν ἀπὸ μόνῃ τῆς ἢ Ἐπιστολῇ νὰ διαλαλεῖ τὴν ἐνότητά της» (σελ. 26). Ἡ δήλωσις αὕτη τοῦ κ. Ἀγουρίδου εἶναι ψευδής. Διερωτώμεθα, πράγματι, ἐὰν εἶναι δυνατόν νὰ ἀσκήσῃ τις κριτικὴν, καὶ δὴ ἐπιστήμῳ, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἐλέγξει προηγουμένως δις καὶ τρίς καὶ πολλάκις τὴν ὑπαρξίν τοιοῦτου κενοῦ εἰς τὴν κρίνομένην μελέτην. Ὅντως «πουθενὰ» δὲν παρετήρησεν ὁ κ. Καθηγητῆς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος τούτου; Προφανῶς, ἐν τῇ σπουδῇ του νὰ διαφωνήσῃ «ἐπιστημονικὰ», οὗτος δὲν ἐπρόσεξε τὰς σελίδας 46-61 τῆς ἡμετέρας μελέτης, ἐνθα, ὑπὸ τὸν τίτλον: «β'. Ἡ αὐστηρὰ ἐπιστολή», ἡ ἐνότης τῆς Β' πρὸς Κορινθίους ἢ ἄλλως τὸ θέμα τῆς σχέσεως τῶν κεφ. 1-9 πρὸς τὰ κεφ. 10-13, ἀναλύεται καὶ ἐξετάζεται διεξοδικῶς καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν κριτικὴν θεώρησιν τῶν κατὰ τῆς ἐνότητος αὐτῆς διατυπω-

θειςὼν κυριωτέρων θεωριῶν, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῆς παρατιθεμένης πλουσίας βιβλιογραφίας, υπογραμμίζεται δὲ μετ' ἐμφάσεως ἡ ἐνότης αὐτῆς. Εἶναι σαφές, λοιπόν, ὅτι ὁ κ. Ἀγουρίδης δὲν ἀνέγνωσε τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ ἡμετέρου βιβλίου, με ἀποτέλεσμα νὰ διαφωνῇ «ἐπιστημονικὰ» ἐπὶ ἀνυπάρχοντος θέματος καὶ οὕτω, ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ ἀδικῇ ἡμᾶς, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ παραπλανῶνται οἱ ἀναγνώσται αὐτοῦ.

Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ὑπῆρχεν ἡ παράλειψις αὕτη εἰς τὴν ἡμετέραν μελέτην, θὰ ἀνέμενέ τις νὰ ἀναγνώσῃ ἐν συνεχείᾳ τοὺς λόγους, δι' οὓς ὁ κ. Καθηγητῆς θεωρεῖ ταύτην σπουδαίαν, ἀκολούθως δὲ νὰ ἴδῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἐξέτασιν τοῦ θέματος. Ἀτυχῶς, ὅμως, οὕτε τὸ ἐν συμβαίνει οὕτε τὸ ἄλλο. Παρατηρητέον μάλιστα, ὅτι ἐν σελ. 18 τοῦ βιβλίου του, ὁ κ. Ἀγουρίδης ἀναγνωρίζει, ὅτι τὸ θέμα τῆς ἐνότητος τῆς Β' πρὸς Κορινθίους ἐπηρεάζει «τὴ γνώμη τοῦ ἐρευνητῆ ὡς πρὸς τὸ σύνθετο χαρακτῆρα καὶ τῶν δύο Ἐπιστολῶν γενικὰ. Καί, ἐπιπλέον, ὅπως καὶ ἂν τὸ κάνομε, εἶναι αὐτονόητο πὼς ἔχουν σημασία γιὰ τὴν ἐρμηνεία.». Ἀναγνωρίζει δηλαδὴ ὁ κ. Καθηγητῆς, ὅτι ἡ ἐνότης τῆς Β' πρὸς Κορινθίους ἐπηρεάζει τὴν τε ἐνότητα καὶ τὴν ἐρμηνείαν καὶ τῆς Α' πρὸς Κορινθίους, τὴν ὅποιαν οὗτος διαπραγματεύεται, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τὴν ἐξετάσῃ. Πράγματι, εἰς τὸ σπουδαῖον τοῦτο θέμα, οὗτος ἀφιερώνει δέκα καὶ ἕξ (16) σελίδας (ναί, σειράς) εἰς τὰς σελ. 18-19 τοῦ βιβλίου του, ἐνῶ εἰς τὸ ἡμέτερον βιβλίον, τοῦτο καταλαμβάνει δέκα καὶ πέντε (15) σελίδας (ναί σελίδας), μετὰ κριτικῆς τῶν θεωριῶν, βιβλιογραφίας, καὶ παραθέσεως στοιχείων καὶ ἐπιχειρημάτων ὑπὲρ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐπιστολῆς. Κατόπιν τούτων, ἐρωτᾶται· εἶναι «ἐπιστημονικῇ» ἡ κριτικὴ τοῦ κ. Ἀγουρίδου ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω θέματος; Ἡ, ἔστω, ἀπλῶς εἶναι «κριτικῇ» αὕτη;

Διαφωνῶν, ἕξ ἄλλου, ἐπὶ τοῦ δευτέρου θέματος, γράφει ὁ κ. Ἀγουρίδης: «Ὁ κ. Βούλγαρης, σύμφωνα με ἀρχαία ἐξηγητικὴ παράδοση, ταυτίζει τὸν ἑρμηνεύσαντα» (Β' Κορ. 2,5 ἑξ.) ἢ ἑρμηνεύσαντα» (7,12) πρὸς τὸν αἰμομίχτη τῆς Α' Κορ. (κεφ. 5). Ἐξαιτίας τοῦ θέματος τοῦ αἰμομίχτη — ποὺ γίνεται ἓνα εἶδος ἄξονα στὸ σύνολο τῶν σχέσεων τοῦ Παύλου με τοὺς Κορινθίους — ἀκολουθοῦν πολλὰ πῆγαινε-ἔλα τῶν συνεργατῶν τοῦ Παύλου στὴν Κόρινθο, ἀλλὰ καὶ ἡ Β' Κορινθίους ὡς ὅλο γίνεται, κατὰ τὸν κ. Βούλγαρη, κατανοητὴ ἀπὸ τῆς συσχέτισης αὐτῆς, ποὺ τὴ θεωρεῖ ἐντελῶς αὐτονόητη καὶ οὕτε κἀν τῇ συζητεῖ — λάθος πολὺ σοβαρό, ἂν ρίξει κανεὶς μιὰ ματιά ἐπὶ τὴ σύγχρονη βιβλιογραφία, ὅπου, ἀντίθετα, θεωρεῖται αὐτονόητη ἡ διαφορὰ τῶν περιπτώσεων στὶς δύο Ἐπιστολὰς» (σελ. 25).

Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι αὐτὴν τὴν φορὰν ὁ κ. Ἀγουρίδης ὄντως ἀνέγνωσε τὰς σελίδας 63-65 τῆς ἡμετέρας μελέτης, με τὴν διαφορὰν, ὅτι δὲν θὰ ἔγραφε τ' ἀνωτέρω ἂν εἶχε προηγουμένως ἀναγνώσει τὴν ἐν αὐτῇ ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος τῆς ἐνότητος καὶ ἀκραιώτητος τῆς Β' πρὸς Κορινθίους, εἰς τὰς σελ. 46-61. Ἐὰν εἶχε πράξει τοῦτο, θὰ διεπίστωνεν, ὅτι τὰ «πολλὰ πῆγαινε-ἔλα», ὡς λέγει, «τῶν συνεργατῶν τοῦ Παύλου στὴν Κόρινθο» δὲν καθορίζονται ἐπὶ τῇ βάσει «τοῦ θέματος τοῦ αἰμομίχτη», ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐνότητος τῆς Β' πρὸς Κορινθίους. Ἐκεῖ, ἐπίσης, θὰ διεπίστωνε καὶ πὼς «ἡ Β' Κορινθίους ὡς ὅλο γίνεται κατανοητῇ».

Πράγματι, διὰ τοὺς γνωρίζοντας τὰ πράγματα, ἡ ἐνότης καὶ ἡ ἀκραιώτης τῆς Β' πρὸς Κορινθίους τυγχάνουν ἀποφασιστικῆς σημασίας, διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μεταβάσεων τῶν συνεργατῶν τοῦ Παύλου εἰς Κόρινθον, καθὼς ἐπίσης καὶ τῶν λοιπῶν γεγονότων τῆς μετὰ τῶν Κορινθίων ἐπικοινωνίας τοῦ Ἀποστόλου. Πιστεύομεν, ὅτι γνωρίζει ὁ κ. Ἀγουρίδης, ὅτι ἡ κατάρτησις τῆς Ἐπιστολῆς, ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν, ἐφθασεν εἰς σημεῖον, ὥστε τινὲς νὰ ἰσχυρισθοῦν, ὅτι ὑπὸ τὴν παροῦσαν αὐτῆς μορφήν, ἡ Ἐπιστολὴ ἀπληρτίσθη ἀργότερον ἐξ ἐννέα (9) συνολικῶς τεμαχίων ἐξ ἰσχυρίσμων αὐτοτελῶν ἐπιστολῶν. Κατόπιν τούτου δὲ ἐρωτᾶται: ἐὰν δὲν εἶχε πρωτίστως ἐκκαθαρισθῇ τὸ θέμα τῆς ἐνότητος τῆς Ἐπιστολῆς, πόσα «πῆγαινε-ἔλα» τῶν συνεργατῶν τοῦ Παύλου εἰς Κό-

ρινθον θὰ ἐλάμβανον χώραν; Εἰδικώτερον, ἐὰν π.χ. ἐλαμβάνετο ὡς βάσις ἡ ἐξ ἑννέα τεμαχίων ἰσαρίθμων ἐπιστολῶν σύνθεσις τῆς Ἐπιστολῆς, πόσα «πῆγαινε-ἔλα» τῶν συνεργατῶν τοῦ Παύλου εἰς Κόρινθον, ὡς κομιστῶν τῶν αὐτοτελῶν τούτων ἐπιστολῶν, θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν; Ποιοὶ μετέφερον τὰς ἐπιστολάς αὐτάς καὶ εἰς ποῖα χρονικά διαστήματα; Ποῖα δὲ ἄλλα ἐνδιάμεσα γεγονότα συνέβησαν καὶ πῶς ἀντιμετωπίσθησαν ταῦτα ὑπὸ τοῦ ἐν Ἐφέσῳ διατρίβοντος Ἀποστόλου; Τέλος, εἰς ποῖον στάδιον τῶν πυκνῶν τούτων «πῆγαινε-ἔλα», μετὰξὺ Ἐφέσου καὶ Κόρινθου, ἐπραγματοποίησε τὴν βραχεῖαν ἐνδιάμεσον ἐπίσκεψιν αὐτοῦ ὁ Ἀπόστολος; Ἀντιλαμβάνεται, πιστεύομεν, ὁ κ. Καθηγητῆς, ὅτι ὁ διερευνῶν εἰς βάθος καὶ ἔκτασιν τὸ ὅλον πλέγμα τῶν πρὸς τοὺς Κορινθίους σχέσεων καὶ τῆς μετ' αὐτῶν ἐπικοινωνίας τοῦ Παύλου, καὶ δὴ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ φιλολογικά, ἱστορικά καὶ θεολογικά δεδομένα ἀμφοτέρων τῶν ἐπιστολῶν, καθὼς καὶ πρὸς τὰ συγκεκριμένα χρονικά περιθώρια, εἶναι ἀνεπιτρέπτον νὰ μὴ λαμβάνῃ πάντα ταῦτα ὑπ' ὄψιν, μεμονωμένως καὶ συνεκδοχικῶς.

Πρὸς τούτοις, πῶς συμβιβάζονται τ' ἀνωτέρω λεχθέντα τοῦ κ. Καθηγητοῦ πρὸς ὅσα ὁ ἴδιος λέγει ἐν σελ. 18 τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ὅτι δηλαδή, «τὸ θέμα τῶν ταξιδιῶν τοῦ Παύλου στὴν Κόρινθο ἔρχεται σὲ ἐπικουρία τῆς ἀναγνώρισης τοῦ σύνθετου χαρακτῆρα τῶν Ἐπιστολῶν», ἐπομένως καὶ τῆς Β' πρὸς Κορινθίους; Ποίαν ἐκ τῶν δύο θέσεων αὐτοῦ δέχεται, τελικῶς, ὁ κ. Ἀγουρίδης, τὴν προτεραιότητα τῆς ἐνότητος τῆς Ἐπιστολῆς, ὡς βάσεως διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν «πῆγαινε-ἔλα», ἢ τὰ «πῆγαινε-ἔλα» ὡς βάσιν καθορισμοῦ τῆς ἐνότητος; Διὰ τὸν προσεκτικὸν ἀναγνώστην, τὸ κέντρον τοῦ βάρους εἰς τὴν ἡμετέραν μελέτην τίθεται ἐπὶ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐπιστολῆς. Ὁ κ. Ἀγουρίδης, ὅμως, ἐνόμισεν, ὅτι τὸ κέντρον τοῦ βάρους εἶναι ὁ «αἰμομίκτης». Εἶναι «ἐπιστημονικὴ» ἡ κριτικὴ αὕτη;

* * *

Χαρακτηριστικὸν τυγχάνει, ὅτι ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν θεμάτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων διαφωνεῖ πρὸς ἡμᾶς, ὁ κ. Ἀγουρίδης δέχεται λύσεις ὑποστηρικθείσας ὑπὸ πολλῶν δυτικῶν ἐρευνητῶν (χωρὶς καὶ νὰ ὀνομάζῃ αὐτούς), θεωρῶν ταῦτα ὡς δεδομένας καὶ, ὡς ἐκ τούτου, ἀρνούμενος εἰς ἄλλους τὸ δικαίωμα νὰ ἔχουν ἀντίθετον γνώμην. Πράγματι, εἰς τὰς δέκα καὶ ἑξ (16) σειράς, τὰς ὁποίας ἀφιερώνει εἰς τὸ θέμα τῆς ἐνότητος τῆς Β' πρὸς Κορινθίους, εἰς τὸ βιβλίον αὐτοῦ, οὗτος συμφωνεῖ πρὸς τὸν σύνθετον χαρακτῆρα τῆς Ἐπιστολῆς, ἐπειδὴ ὑπὲρ αὐτοῦ τάσσονται οἱ περισσότεροι ἐρευνηταί. Πρβλ. π.χ. τὰς ἐκφράσεις αὐτοῦ: «ὅπως πιστεύουν οἱ περισσότεροι ἐρμηνευτὲς» (σελ. 18, σειλὰ 3η) καὶ «σήμερα ὑποστηρίζεται ἀπὸ πολλοὺς ὁ σύνθετος χαρακτήρας καὶ τῶν κεφ. 8 καὶ 9...» (αὐτόθι, σειρὰ 6-7). Ὁμοίως, καταδικάζων τὴν ὑφ' ἡμῶν ταῦτις τοῦ αἰμομίκτου πρὸς τὸν «λυπήσαντα» ἢ «ἀδικήσαντα», ἐν σελ. 25 τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, παρατηρεῖ, ὅτι τοῦτο εἶναι «ἀλάθος πολὺ σοβαρὸ, ἂν ρίψει κανεὶς μιὰ ματιὰ στὴ σύγχρονη βιβλιογραφία, ὅπου, ἀντίθετα, θεωρεῖται αὐτονόητη ἡ διαφορὰ τῶν περιπτώσεων στὶς δύο Ἐπιστολές». «Ὡστε, κριτήριον αὐθεντίας καὶ ἀλαθῆτος ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ εἶναι ἡ γνώμη τῶν πολλῶν; Δὲν ἔτυχε ν' ἀκούσῃ ὁ κ. Ἀγουρίδης περιπτώσεις ἐρευνητῶν, οἱ ὁποῖοι διαφωνήσαντες πρὸς εὐρέως ὑποστηριζόμενας θέσεις ἀνέτρεψαν τὴν φορὰ τῶν πραγμάτων; Ἐὰν ἡ θέσις τῶν πολλῶν ἀποτελῇ κριτήριον ἀλαθῆτος ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ, πῶς δικαιολογεῖ ὁ κ. Ἀγουρίδης τὴν ἐμφάνισιν, ἐπικράτησιν καὶ διαδοχὴν τῶν διαφορῶν τάσεων εἰς τὴν ἐρευναν; Ἐὰν ἡ θέσις τῶν πολλῶν, ἐπὶ οἰουδήποτε θέματος, ἐκλαμβάνηται ὡς ἀλάθης, τότε πρὸς τί ἡ συνέχισις τῆς ἐρεύνης; Εἶναι σαφές, ὅτι ὁ κ. Καθηγητῆς δὲν κατενόησε τὴν ἡμετέραν μελέτην, διότι δὲν ἀντελήφθη τὴν ἀφετηρίαν, τὸν χαρακτῆρα, τὴν μέθοδον καὶ τὸν σκοπὸν αὐτῆς. Διαφωνοῦσα πρὸς τὰς προϋποθέσεις, τὴν μέθοδον καὶ τὰ πορίσματα τῆς προηγηθείσης ἐρεύνης, ἡ ἡμετέρα μελέτη ἐπιχειρεῖ «Νέαν θεώρησιν» τῶν αὐτῶν προβλημάτων καὶ προτείνει νέας λύσεις. Εἰρήσῃ δ' ἐν παρόδῳ, ὅτι

τὰ πορίσματα ταύτης ἐγένοντο ἐνθουσιωδῶς ἀποδεκτὰ καὶ ἐκ μέρους διεθνoῦς κύρους ἐρμηνευτῶν τῆς Δύσεως, τινὲς μάλιστα τῶν ὁποίων εἶχον προηγουμένως ἀσχοληθῆ περὶ τὸ αὐτὸ θέμα. Ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς τοὺς Spicq, Wilkens, καὶ Dupont, αἱ πρὸς τὸν ὑποφανόμενον ἐπιστολὰι τῶν ὁποίων εἶχον παλαιότερον τεθῆ ὑπ' ὕψει καὶ τοῦ κ. Ἀγουρίδου.

Εἰς τὴν ἀνωτέρω (σελ. 25, σειραὶ 12-15) δῆλωσιν αὐτοῦ, ὁ κ. Ἀγουρίδης ὑπαινίσσεται ἐπὶ πλεόν, ὅτι ἀγνοῶ τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ αἰμομίκτου «σύγχρονη βιβλιογραφία», τονίζει τοῦτο δὲ καὶ ἐν σελ. 26 λέγων, ὅτι «Ὁ κ. Βούλγαρης... ἀγνόησε τὴ σύγχρονη βιβλιογραφία στὸ θέμα αὐτό». Κατ' ἀρχήν, ὁ κ. Καθηγητῆς δὲν δικαιούται νὰ κατακρίνῃ ἄλλους διὰ παράλειψιν παραθέσεως βιβλιογραφίας, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἴδιος, ἀναφερόμενος εἰς θέσεις ἢ γνώμας ἢ τάσεις ἐν τῇ ἐρεύνῃ, παράλειπει παντελῶς, ἔστω καὶ δειγματοληπτικῶς, τὴν μείαν μελετῶν (ὡς π.χ. ἡ περίπτωσις τῆς ἐνότητος τῆς Β' πρὸς Κορινθίους). Πλεόν τούτου ὅμως, καὶ ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς βιβλιογραφίας δὲν ἐπρόσεξεν οὗτος. Καὶ διὰ νὰ διευκολύνωμεν τὰ πράγματα, παραπέμπομεν εἰς τὴν ὑπόσημ. 51, σελ. 63, τῆς ἡμετέρας μελέτης, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ αἰμομίκτου. Ἐκεῖ, ἀναφερόμενοι εἰς τὴν θέσιν «τοῦ συνόλου σχεδὸν τῶν ἐρευνητῶν», τονίζομεν ὅτι «ἡ παρανόησις τῶν ἀνωτέρω διηγῆσεων (τ.ἐ. περὶ τοῦ «λυπήσαντος» καὶ «ἀδικήσαντος») ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τῆς θεωρίας περὶ τῆς «αὐστηραῆς ἐπιστολῆς» τοῦ Παύλου...», ἡγουν τῶν κεφ. 10-13 τῆς Β' πρὸς Κορινθίους, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὀδηγηθοῦν οὗτοι εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῆς ἐνότητος τῆς Ἐπιστολῆς καὶ νὰ ἀποδεχθῶν τὸν σύνθετον αὐτῆς χαρακτήρα. Διὰ τῆς σημειώσεως ταύτης νοεῖται ἡ βιβλιογραφία, ἡ παρατιθεμένη εἰς τὰς σελ. 46-61 τῆς ἡμετέρας μελέτης, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐπιστολῆς, τὰς ὁποίας ὅμως, ὡς ἐδείξαμεν, δὲν ἀνέγνωσεν ὁ κ. Ἀγουρίδης. Ἐπαναλαμβάνομεν καὶ αὖθις, ὅτι ὁ κ. Καθηγητῆς δὲν ἀντελήφθη τὸν χαρακτήρα τῆς ἡμετέρας μελέτης, ὁ ὁποῖος εἶναι διάφορος τοῦ χαρακτῆρος τῶν προηγηθεισῶν μελετῶν. Ἐνῶ δηλαδὴ οἱ ἄλλοι ἐρευνηταὶ προσεπάθησαν νὰ κατανοήσουν τὸ θέμα τῆς ἐνότητος τῆς Β' πρὸς Κορινθίους, στριγίζομενοι ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας μεμονωμένων περικοπῶν, γεγονότων καὶ ἐπεισοδίων εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Παύλου μετὰ τῶν Κορινθίων, ἡμεῖς, ἀντιθέτως, προσεπαθήσαμεν νὰ κατανοήσωμεν καὶ ἐρμηνεύσωμεν τὰ ἐπὶ μέρους γεγονότα καὶ ἐπεισόδια, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προηγηθείσης ἐξετάσεως τῆς ἐνότητος τῆς Ἐπιστολῆς. Ἐντεῦθεν καταδεικνύεται, ὅτι δὲν ἔμεθα ἡμεῖς ἐκείνοι, οἱ ὁποῖοι προσεπαθήσαμεν νὰ κατανοήσωμεν τὴν «Β' Κορινθίους ὡς ὅλον» (ἀπὸ τῆ συσχέτισις) τοῦ αἰμομίκτου πρὸς τὸν λυπήσαντα ἢ ἀδικήσαντα, ὡς ἱσχυρίζεται ὁ κ. Ἀγουρίδης, ἀλλ' οἱ δυτικοὶ ἐρμηνευταί, τοὺς ὁποίους καὶ ὁ ἴδιος ἀκολουθεῖ... διαφωνῶν!

Ἐν τῇ προσπαθείᾳ αὐτοῦ νὰ ἐνισχύσῃ τὸν ἀνωτέρω ἀφορισμὸν κατὰ τῆς ὑφ' ἡμῶν ταυτίσεως τοῦ αἰμομίκτου πρὸς τὸν λυπήσαντα ἢ ἀδικήσαντα, ὁ κ. Καθηγητῆς ἐπικαλεῖται τὰς γνώμας τριῶν ἐρμηνευτῶν, ἥτοι τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Π. Τρεμπέλα, τοῦ Strachan καὶ τοῦ Filson. Ὑπάρχουν βεβαίως καὶ ἄλλοι. Ἐφ' ὅσον ὅμως ὁ κ. Ἀγουρίδης περιορίζεται εἰς τοὺς ἀνωτέρω, θὰ πρέπει νὰ γνωρίζῃ, ὅτι οἱ δύο τελευταῖοι δέχονται καὶ τὸν σύνθετον χαρακτήρα τῆς Β' πρὸς Κορινθίους (ἄρα πχ. περὶ τοῦ Stachan ἐν σελ. 47, ὑπόσ. 14, τῆς ἡμετέρας μελέτης· περὶ δὲ τοῦ Filson, ἐν The Interpreter's Bible, II Corinthians, σελ. 265 ἐξ.), ἀκολουθοῦντες ἐν προκειμένῳ τὴν τάσιν τῆς προηγουμένης περιγραφείσης ἐρένης. Συνεπῶς, διαφωνοῦντες πρὸς τὸν ὑπ' αὐτῶν ἀποδεχόμενον σύνθετον χαρακτήρα τῆς Β' πρὸς Κορινθίους, διαφωνοῦμεν καὶ πρὸς τὴν ὑπ' αὐτῶν μὴ ταύτισιν τοῦ αἰμομίκτου πρὸς τὸν λυπήσαντα ἢ ἀδικήσαντα, ὡς ὑπεδηλώσαμεν ἐν σελ. 63, ὑπόσημ. 51, τῆς ἡμετέρας μελέτης. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀειμνήστον καθηγητὴν Π. Τρεμπέλαν, παρατηροῦμεν, ὅτι οὗτος οὐδεμίαν θέσιν λαμβάνει ἐπὶ τῶν ἐπὶ μέρους πτυχῶν τοῦ θέματος τῆς ἐνότητος τῆς Β' πρὸς Κορινθίους. Τοῦναντίον, παραθέτων ἐν συντομίᾳ τινὰς ἐκ τῶν τάσεων ἐν τῇ ἐρεύνῃ, ἀρκεῖται εἰς τὴν διατύπωσιν ἐπιφυλάξεων καὶ παρατηρεῖ, ὅτι «οὐ-

δεμία ἔνδειξις ἐκ τῶν κωδικῶν ὑπάρχει εὐνοοῦσα ὅπως οἰανδήποτε τῶν ὑποθέσεων τούτων» (ὅρα Ὑπόμνημα εἰς τὰς Ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἔκδ. β', Ἀθῆναι 1956, τ. Α', σελ. 432). Ἐνταῦθα, ὅμως, τὸ ἐνδιαφέρον ἐντοπίζεται εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐρμηνείαν τῶν σχετικῶν ἐδαφίων, τὴν ὁποίαν καὶ παραθέτομεν, ὅπως παραθέτει ταύτην καὶ ὁ κ. Ἀγουρίδης, ὁ ὁποῖος ὅμως συνάγει τελείως διάφορα συμπεράσματα. Οὕτως ἐρμηνεύων τὴν περικοπὴν περὶ τοῦ λυπήσαντος, γράφει χαρακτηριστικῶς ὁ Π. Τρεμπέλας, ὅτι «πρόκειται περὶ τοῦ πορνεύσαντος», τ.ξ. τοῦ αἰμομίκτου (σελ. 446), παραθέτων ἐν συνεχείᾳ καὶ τὴν ταυτόσημον ἄποψιν τοῦ Ζιγαβήνου. Ἐρμηνεύων δὲ τὴν περικοπὴν περὶ τοῦ ἀδικήσαντος, λέγει σχετικῶς: «Δύναται ν' ἀναφέρηται εἰς τὴν Α' Κορ., ὅποτε ἀδικήσας εἶναι ὁ αἰμομίκτης... Δύναται ν' ἀναφέρηται ὅμως καὶ εἰς ἀπολεσθεῖσαν τινά, μετὰ τὴν Α' Κορ. γραφεῖσαν, ὅποτε ἀδικήσας εἶναι ψευδοδιδάσκαλός τις, ὅστις εἰς ἀποστασίαν ἐκτραπεί προσέβαλε δημοσίᾳ τὸν Παῦλον» (σελ. 497). Ποῦ εἶναι, λοιπόν, ἡ διατυμπανιζομένη ἀντίθετος ἄποψις τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ; Πῶς συμπεραίνει ὁ κ. Ἀγουρίδης, ὅτι ὁ Π. Τρεμπέλας τάσσεται κατὰ τῆς ταυτίσεως τοῦ αἰμομίκτου πρὸς τὸν λυπήσαντα ἢ ἀδικήσαντα; Εἶναι σαφές, ὅτι εἰς μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν, ὁ Τρεμπέλας σαφῶς ταυτίζει τὸν λυπήσαντα πρὸς τὸν αἰμομίκτην, εἰς δὲ τὴν δευτέραν, ταλαντεύεται μετὰ τῆς ταυτίσεως τοῦ ἀδικήσαντος πρὸς τὸν αἰμομίκτην καὶ τῆς ταυτίσεως αὐτοῦ πρὸς τινὰ ψευδοδιδάσκαλον. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ὁ κ. Ἀγουρίδης ἀνέγνωσε καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Π. Τρεμπέλα μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς, μεθ' ἧς ἀνέγνωσε καὶ τὸ ἡμέτερον... Πρωτότυπος, ὅντως, «ἐπιστημονικὴ κριτικὴ».

* * *

Ἡ αὕτῃ τακτικῇ τῆς ... «ἐπιστημονικῆς» ἐπιβεβλημένης κριτικῆς παρατηρεῖται καὶ ἐν σελ. 46, ὑποσημ. 1, τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Ἀγουρίδου. Ἐνταῦθα, παραθέτων ἀποσπασματικῶς ἐκφράσεις ἐκ τῆς ἡμετέρας μελέτης καὶ παραποιῶν τὰς θέσεις ἡμῶν, παρουσιάζων ἡμᾶς ἀνακριβῶς ὡς ὑποστηρίζοντας, ὅτι οἱ ἐν Κορίνθῳ ἀντίπαλοι τοῦ Παύλου ἦσαν χριστιανοὶ (δεῖγμα καὶ τοῦτο τῆς προσοχῆς, μεθ' ἧς ἐμελέτησε τὴν ἡμετέραν μελέτην, πρὶν ἢ προβῇ εἰς ἐπιστημονικὴν ἐπ' αὐτῆς κριτικὴν...), ἐπιλέγει χαρακτηριστικῶς ὁ κ. Ἀγουρίδης: «Δὲ θὰ ἦταν σωστὸ νὰ παρέλθῃ ἐδῶ ὅλα αὐτά, χωρὶς νὰ σημειώσω τοῦλάχιστον τὴν ἀπορία μου γιὰ τὴν πέρα ἀπὸ κάθε πιθανότητα αὐθαίρετη αὕτῃ κατασκευῇ». Ὁ ἀναγνώστης μεταίως ἀναμένει νὰ ἴδῃ παρατιθεμένους ἐν συνεχείᾳ τοὺς λόγους καὶ τὰ ἐπιχειρήματα, δι' ὧν θεμελιούται ὁ ἰσχυρισμὸς καὶ ἀποδεικνύεται ἡ «αὐθαίρετη κατασκευῇ». Προφανῶς ὁ κ. Καθηγητὴς ἀγνοεῖ, ὅτι ἡ αὐθαίρεσις οἰασδήποτε «κατασκευῆς» ἀποδεικνύεται δι' ἐπιχειρημάτων ἐν τῇ ἐπιστῇ καὶ δὲν ... ἀφορίζεται δι' αὐθαιρέτων ἀφορισμῶν!

Ἐπιστρέφομεν ὅμως εἰς τὴν σελ. 26 τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Ἀγουρίδου, ἔνθα, κατακλείων τὴν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας μελέτης «ἐπιστημονικὴν» αὐτοῦ κριτικὴν, λέγει καὶ τὰ ἐξῆς ἀξιόλογα: «Μιά μονομερὴς καὶ παράξενη κατεύθυνσις τῆς σκέψεως ὁδήγησε τόσο μόχθο καὶ τόση ἐπιμέλεια σὲ ἀδιέδοξο, μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ ὑποστηριχτοῦν παλαιᾶς θέσεις, ποὺ κανένας ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἐξηγητὰς τῶν Γραφῶν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας δὲν θὰ δέχονταν, ἐὰν ζοῦσε καὶ διδάσκε στίς ἡμέρας μας». Ἀντιπαρερχόμεθα τὰ περὶ μονομεροῦς καὶ παράξενης κατευθύνσεως τῆς σκέψεως καὶ τὰ περὶ ἀδιεξόδων, διότι, ἐξ ὧσων ἄχρι τοῦδε ἐλέχθησαν, κατέστη σαφές, ὅτι ὁ κ. Ἀγουρίδης εἶναι τελείως ξένος ὄχι μόνον πρὸς τὸ περιεχόμενον, τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἡμετέρας μελέτης, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν καθόλου προβληματικὴν τῶν πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου. Δὲν δυνάμεθα, ὅμως, ν' ἀντιπαρέλθωμεν τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον, ἀποφαινόμενος «ex cathedrae» προεξοφλεῖ μετὰ βεβαιότητος, ὅτι ἀκόμη καὶ αὐτοὶ οἱ μεγάλοι «ἐξηγητὰς τῶν Γραφῶν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας» θὰ ὑπεστήριζον σήμερον ἀπόψεις διαφόρους ἐκείνων, τὰς ὁποίας ὑπεστήριζαν εἰς

τὴν ἐποχὴν αὐτῶν. Ἀφ' ἡνιόκτες τὰ σχόλια εἰς τοὺς ἀναγνώστας, ἀποροῦμεν μόνον διὰ τὴν ἀποστροφὴν πρὸς τὰς παλαιὰς θέσεις, ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπειδὴ αὐταὶ εἶναι παλαιαὶ καὶ προσθέτομεν, ὅτι οἱ μεγάλοι «ἐξηγητὲς τῶν Γραφῶν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας» ἐταύτιζον τὴν περίπτωσιν τοῦ αἰμομίκτου πρὸς τὴν τοῦ λυπήσαντος ἢ ἀδικήσαντος, διότι ἐδέχοντο ἀνεπιφυλάκτως τὴν ἐνότητα καὶ ἀκεραιότητα τῆς Β' πρὸς Κορινθίους, ἐννοοῦντες, ὅτι ἐν Β' Κορ. 2,3 καὶ 9 καὶ Β' Κορ. 7, 8, καὶ 12 ὑπαινίσσεται ἡ παρούσα Α' πρὸς Κορινθίους καὶ οὐχὶ ἐτέρα τις ἐνδιάμεσος ἐπιστολή, οὐδαμῶθεν μαρτυρουμένη ἢ ὑπαινισσομένη. Ἄλλως τε, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ θεωρῶνται ἀπορριπτέαι παλαιαὶ θέσεις, ὡς ἡ περὶ τῆς ἐνότητος καὶ ἀκεραιότητος τῆς Β' πρὸς Κορινθίους τοιαύτη τῶν ἐξηγητῶν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ὅταν καὶ σήμερον αὕτη γίνεται ἀποδεκτὴ ὑπὸ πολλῶν ἐρευνητῶν; Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ ἐνημερωθῇ ἐπ' αὐτοῦ, ἄς ἀναγνώσῃ τὰς σελίδας 46-61 τῆς ἡμετέρας μελέτης. Ὅπως δὴ ποτε, δηλώσεις ὡς αἱ ἀνωτέρω εἶναι ξέναι πρὸς τὸ ἐπιστημονικῶς σκέπτεσθαι καὶ ἐργάζεσθαι.

* * *

Ταῦτα, λοιπόν, πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἀληθείας καὶ μόνον, «ἵνα μὴ τὸ κακὸν ἀθάνατον γένηται». Τὰ ὅσα δὲ ἐν συντομίᾳ ἐξετέθησαν ἀνωτέρω, δὲν ἀποτελοῦν κριτικὴν ἐπὶ τοῦ καθόλου περιεχομένου τοῦ Ὑπομνήματος εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολὴν, ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σάββα Χ. Ἀγουρίδου, ἀλλὰ κριτικὴν τῆς εἰς τὰς σελ. 24-26 καὶ 46, μόνον, αὐτοῦ παρατηρουμένης παρανοήσεως καὶ παρερμηνείας σημείων τινῶν τῆς ἡμετέρας μελέτης «Νέα Θεώρησις τῶν Ἐρίδων τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀντιπάλων τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», μὲ ἀποτέλεσμα νὰ παρέχεται ψευδὴς καὶ ἀλλοία περὶ ταύτης εἰκὼν εἰς τοὺς ἀναγνώστας, μειομένης οὕτω τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας αὐτῆς. Θελήσας νὰ ἀσκήσῃ «ἐπιστημονικὴν» ἐπ' αὐτῆς κριτικὴν, ὁ καθηγητὴς κ. Σάββας Ἀγουρίδης παρέλειψε νὰ ἀναγνώσῃ καὶ μελετήσῃ βασικὰ ταύτης τμήματα, ἀφ' ἐνὸς καὶ νὰ ἐγκύψῃ μετὰ τῆς δεούσης προσοχῆς εἰς τὸν καθόλου ταύτης χαρακτήρα καὶ τὸ περιεχόμενον, ἀφ' ἑτέρου. Οὕτω δέ, ἡ ὑπ' αὐτοῦ χαρακτηριζομένη ὡς «ἐπιστημονικὴ» κριτικὴ ἀποδεικνύεται ἐν τῇ πραγματικότητι ἀνακριβολογία καὶ προχειρολογία.

ΧΡΗΣΤΟΣ Σ. ΒΟΥΓΑΡΗΣ

Δέσποινας Δ. Κωστούλα, Ἀγάπιος Λάνδος ὁ Κοῆς. Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ ἔργου του. «Ἐρευνες στὴ Νέα Ἑλληνικὴ Φιλολογία» ἀρ. 6, Ἰωάννινα 1983, σελ. 436, (σχ. 17×24 ἐκατ.).

Πρέπει νὰ τονίσουμε ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ ἐξοχὴ διδακτορικὴ διατριβὴ πού ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, ἡ ὁποία τιμᾷ τόσο τὴ συγγραφέα ὅσο καὶ τοὺς καθηγητὰς τῆς Σχολῆς, πού παρακολούθησαν καὶ καθοδήγησαν τὴν ὅλην ἐρευνα καὶ συγγραφὴ. Εἶναι γνωστὸ, πῶς ὁ Ἀγάπιος Λάνδος εἶν' ἓνας πολὺπλαγκτος μοναχὸς καὶ πολυγραφώτατος συγγραφέας τοῦ 19 αἰ., πού φώτισε καὶ στήριξε μὲ τὸ ζωντανό, χυμώδη καὶ πάντα ὀρθόδοξο λόγο του τὸ σκληραγωμένο Γένος στοὺς δισέχτους ἐκείνους χρόνους, καὶ πού ὡς τώρα δὲν εἶχε γίνῃ ἀντικείμενο ἰδιαιτέρας ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. Κι αὐτὸ τὸ κενὸ ἤρθε νὰ συμπληρώσῃ μὲ λαμπρὸ τρόπο ἡ ἐργασία τῆς δ. Κωστούλα, πού ἐργάστηκε ἀρκετὰ χρόνια, ὑπομονετικὰ κ' εὐσυνείδητα, γιὰ νὰ μᾶς δώσῃ ξεκαθαρισμένα —ὅσο γίνεται— τὰ Βιογραφικά του (κεφ. Α')· μιὰ κριτικὴ παρουσίαση καὶ ἀποτίμηση τῶν ἔργων του, μὲ λεπτομερέστατη βιβλιογραφικὴ ἀναγραφὴ ὅλων τῶν ἐκδόσεων, τὴ χειρόγραφη παράδοσή τους, τὶς μεταφράσεις τους σὲ ἄλλες γλῶσσες καὶ τὴν ἐπίδρασή τους στὶς ξένες λογοτεχνίες (κεφ. Β')· μιὰ ἀρκετὰ ἱκανοποιητικὴ περιγραφὴ τῆς θεματογραφίας τοῦ Ἀγαπίου, μὲ ἰδιαιτέρες ἀναφορὰς στὰ θεολογικά (θεωρητικά ἢ

πρακτικὰ) ἢ ἄλλα θέματα ποὺ τὸν ἀπασχολοῦν, δηλ. τοὺς ἐξισλαμισμοὺς, τὴν ἀρχαιογνωσία, τὴ λαογραφία, τὶς παροιμίαι καὶ ἄλλα ἐπὶκαιρα προβλήματα (κεφ. Γ') καὶ, τέλος, τὴ γλῶσσα τοῦ Ἀγαπίου, ἐπιμένοντας κυρίως στὴ μορφή, τὸ λεξιλόγιο, τὴ γραμματική, τὴ σύνταξη (κεφ. Δ'). Ἡ ὅλη ἐργασία κατακλείεται ἀπὸ Συμπεράσματα, Βιβλιογραφία, Πίνακα ὀνομάτων καὶ πραγμάτων, κ' ἓνα Παράρτημα, ὅπου δίνονται φωτογραφίες ἀπὸ τὶς πρῶτες ἐκδόσεις μερικῶν ἔργων τοῦ Ἀγαπίου, καθὼς καὶ μερικὰ «δείγματα γραφῆς» τοῦ ἀπὸ τὰ ἔργα «Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία», «Γεωπονικόν», «Ψαλτήριον», «Κυριακοδρόμιον», «Χριστιανῶν Ὁδηγία». Μαζὶ μ' αὐτὰ δίνει κ' ἓνα κεφάλαιο ἀπὸ ἓνα ἀνέκδοτο ἔργο τοῦ Ἀγαπίου, ποὺ ἀφορᾷ τὸν ἅγιο Γεράσιμο τὸν Ἰορδανίτη. Τὸ ἔργο εἶναι ὁ β' τόμος τῆς «Καλοκαιρινῆς», ποὺ βρίσκεται σὲ κώδικα τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων (ἀριθ. 567), καὶ θὰ ἦταν εὐχῆς ἔργο νὰ μᾶς δινόταν κάποτε ἡ ἔκδοσή του, μὲ τὴν ἐπιμέλεια τῆς δ. Κωστούλα. Ἐδῶ θὰ εἶχε κανεῖς, ἐντελῶς περιθωριακὰ, νὰ παρατηρήσει στὴ σ., πῶς ἡ ὀρθογραφία καὶ ἡ στίξη τῶν ἐκδεδομένων παλιότερα ἔργων τοῦ Ἀγαπίου μποροῦν νὰ κρατηθοῦν καὶ σήμερα — ἐκτὸς ἀπὸ τὰ φανερά τυπογραφικὰ λάθη. Ὅμως, στὸ κείμενο τοῦ ἀνέκδοτου β' τόμου τῆς «Καλοκαιρινῆς» του, ἴσως θὰ ἔπρεπε καὶ ἡ στίξη καὶ ἡ ὀρθογραφία νὰ διορθωθοῦν ἀνάλογα καὶ σύμφωνα μὲ τὴ γνωστή μας πιὰ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως μας μοναχοῦ καὶ διδασκάλου τοῦ Γένους, γιὰ νὰ λείψουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένη στίξη, καὶ κεῖνα τὰ «κρεῖττωνι», «γῆινον φρόνιμα» (φ. 13v), «ἐτυράννην» (φ. 14r), «ἀνδρειομένους», «ἐπλήθηνεν» (φ. 14v), «ἐπρόστασε» (φ. 15r), «ὕστερημένην» (=οἱ μοναχοί) (φ. 15v), «στενοχωρεῖαν» (φ. 16r), «παγένοντας» (φ. 17v), «τὸν ἄγιον λείψανον» (φ. 18r), «σημαιοφόρος» (φ. 18v), «προσκήνυσις» (φ. 21v), γιὰ νὰ σταθοῦμε σὲ μερικὰ ἐξώφθαλμα ἀβλεπτήματα, πού, δίχως τὸ σχολαστικὸ sic, δὲν ξέρεי κανεῖς σὲ ποιὸν νὰ τὰ φορτώσει...

Τὸ βιβλίο-διατριβὴ τῆς δ. Κωστούλα εἶναι μὲ τὸ σύστημα ποὺ κυκλοφοροῦν οἱ περισσότερες πιὰ διατριβές στὴν Εὐρώπη, δηλ. πολυγραφημένη, ἀλλὰ τυπωμένη καὶ βιβλιοδετημένη μὲ πολλὴν ἐπιμέλεια. Ξαφνιάζει κάπως τὸ μονοτονικὸ σύστημα, γιὰ θέματα τόσο παραδοσιακὰ, μὰ ὁ νέος γλωσσικὸς ὁδοστρωτήρας δὲν διακρίνεται γιὰ τέτοιαις λεπτότητες, καὶ ἡ σ. δὲν εὐθύνεται καθόλου γι' αὐτό. Εὐτυχῶς εἶχε τὴν πρόνοια νὰ βάλει τὰ παραθέματα (στὸ κείμενο καὶ στὶς ὑποσημειώσεις) καθὼς καὶ τὰ κείμενα τοῦ Παραρτήματος στὴν παλιὰ τους μορφή, μὲ ὅλους τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματά τους.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Β α σ ι λ ε ῖ ο υ Θ. Σ τ α υ ρ ῖ δ ο υ, Καθηγητοῦ τῆς Ι. Θ. Σχολῆς Χάλκης, α) *Ἄ' Ο Συνοδικὸς θεσμὸς εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, σύγχρονος Ἱστορία, 1923 μέχρι σήμερον*», Θεσσαλονίκη, 1980, σελίδες 223-258. — β) *«Βιβλιογραφία Ἑκκλησιαστικῆς Ἱστορίας» (Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἑκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν)*, Θεσσαλονίκη, 1980, σελίδες 125-192. — γ) *«Βιβλιογραφία τοῦ Συνοδικοῦ Θεσμοῦ»*, Ἀθῆναι, 1981, σελίδες 46. — δ) *«Ἡ Ὁρθοδοξία εἰς τὴν Ἀμερικὴν»*, Ἀθῆναι 1981, σελίδες 18. — ε) *«Ἡ Θεολογία εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον» (1923 μέχρι σήμερον)*, Ἀθῆναι 1982, σελίδες 29.

Ὁ ἀκαταπόνητος συγγραφεὺς Καθηγητὴς Βασίλειος Σταυρίδης, ἐπίλεκτον καὶ πιστὸν μέλος τῆς Ἀγίας ἡμῶν Ἑκκλησίας, βλέπομεν ὅτι συνεχίζει νὰ ἀφιερώνει τὴν ζωὴν του ὁλόκληρον εἰς ἐρεῦνας τῆς ἱστορίας καὶ ζωῆς τῆς Μητρὸς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἑκκλησίας. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1951 δὲν ἔπαυσε νὰ ἐκδίδῃ συνεχῶς ἐπιστημονικὰς ἐργασίας, ἀξιόλογα βιβλία, ἄρθρα, μελέτας, σημειώσεις καὶ ἄλλα ἀφορῶντα καὶ σχέσιν ἔχοντα περισσότερο πρὸς τὴν Μητέρα Ἑκκλησίαν, τὴν ὅποιαν διακονεῖ μέχρι τῆς σήμερον ὡς μέλος Συνοδικῶν Ἐπιτροπῶν, Ἑκκλησιαστικῶν Ἀποστολῶν, Ἀντιπροσωπειῶν κ.τ.λ.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἐργασιῶν αὐτοῦ, κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν, ἡ πρώτη, ἥτοι «Ὁ Συνοδικὸς θεσμὸς εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, σύγχρονος Ἱστορίας, 1923 μέχρι σήμερον» τυγχάνει ἰδιαίτερώς κατατοπιστικῇ καὶ περιεκτικῇ, ἔρχεται δὲ αὕτη νὰ πληρώσῃ ἐν σημαντικὸν κενὸν εἰς τὸν τομέα τῆς παρ' ἡμῖν ἱστορίας τοῦ Συνοδικοῦ θεσμοῦ καὶ δὴ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας, καθ' ἃς σημειοῦται ἰδιαίτερον δι' αὐτὸν ἐνδιαφέρον τόσον ἀπὸ Διορθοδόξου, ὅσον καὶ κυρίως ἀπὸ Διαχριστιανικῆς πλευρᾶς, ἐξ ἀφορμῆς τῶν διεξαγομένων κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ἐπισήμων καὶ μὴ θεολογικῶν διαλόγων μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ ἄλλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν. Εἰς τὴν ἐκ 35 σελίδων ἐργασίαν ταύτην, ἥτις ἀπετέλεσε διάλεξιν, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ὁ συγγραφεὺς κατὰ Μάϊον τοῦ 1980 ἐνώπιον τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, τῶν φοιτητῶν καὶ ἄλλων ἀκροατῶν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, κατόπιν προσκλήσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Σχολῆς, ὁ Καθηγητὴς ἐξετάζει τὸ ὅλον θέμα μετὰ τὰ εἰσαγωγικά εἰς τέσσαρας ὑποδιαιρέσεις: 1. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, 2. Ἡ ἐνδημούσα Σύνοδος, 3. Αἱ Μορφαὶ Συνόδου εἰς τὰς Ἐπαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ 4. Ἡ Ἀγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας· κατακλείει δὲ μὲ ὀρισμένα προσωπικά αὐτοῦ σκέψεις καὶ ἀπόψεις λίαν σημαντικὰς καὶ ἐνδιαφερούσας.

Ἡ δευτέρα καὶ τρίτη ἐργασία τοῦ Ἑλλογιμ. Συγγραφέως, ἥτοι «Βιβλιογραφία Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας (Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν)» καὶ «Βιβλιογραφία τοῦ Συνοδικοῦ Θεσμοῦ», δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς νέαι συμβολαὶ εἰς τὸν χώρον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Ὡς γνωστὸν ὁ Καθηγητὴς Βασίλειος Σταυρίδης ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς Καθηγησίας αὐτοῦ ἐν τῇ ἔδρᾳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, προσέδωκε πολλὴν σημασίαν εἰς τὸν σχετικὸν κλάδον τῆς Βιβλιογραφίας καὶ ἡσχολήθη ἰδιαίτερώς μὲ τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς ειδικότητός του.

Ἐκ τῶν ἐργασιῶν τούτων ἡ «Βιβλιογραφία Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας» εἰς β' ἔκδοσιν, διαλαμβάνει τὰ σημαντικώτερα σύγχρονα ὡς καὶ τινα παλαιά, κλασσικά πλέον καταςτάνα, δημοσιεύματα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, ἀποβλέπει δὲ εἰς τὸ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ὅχι μόνον τὴν ἐλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν διεθνῇ Θεολογικὴν καὶ λοιπὴν ἐπιστήμην. Ἐξ Ἰσοῦ σημαντικὴ καὶ εὐεργετικὴ διὰ τὴν εἰς βάθος μελέτην καὶ κατανόησιν τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ τυγχάνει καὶ ἡ ἐργασία «Βιβλιογραφία τοῦ Συνοδικοῦ θεσμοῦ», ἥτις τὰ μάλιστα δύνανται νὰ θεραπεύσῃ καὶ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἰδιαίτερας πνευματικὰς ἐφέσεις τῶν ἐνδιαφερομένων φιλοτῶν ἀναγνωστῶν. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἀξιολόγους ταύτας ἐργασίας πᾶν ὅ,τι παραθέτει ὁ κ. Καθηγητὴς τὸ κάμνει μὲ κριτικὸν ἔλεγχον καὶ μὲ ἀντικειμενικότητα, ἐρεϊδόμενος εἰς τὴν μακρὰν πλέον καὶ λίαν σημαντικὴν ἐμπειρίαν αὐτοῦ.

Ἡ δ' ἑτέρα ἐργασία αὐτοῦ, ἥτοι «Ἡ Ὁρθοδοξία εἰς τὴν Ἀμερικὴν» παρουσιάζει ἴσως ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, καθ' ὅτι ὁ συγγραφεὺς, ὡς γνωστὸν, μετὰ τὰς ἐν τῇ Πόλει σπουδὰς αὐτοῦ, μεταβάς εἰς Ἀμερικὴν, πρὸς παρακολούθησιν ἀνωτέρων Θεολογικῶν Σπουδῶν, εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδῃ ἐπιτοπίως τὴν νοοτροπίαν, τὴν σκέψιν, τὴν ψυχροσύνησιν καὶ ἄλλα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ ἐν Ἀμερικῇ Ὁρθοδόξου Πληρώματος, ἔνεκα δὲ καὶ τῶν ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχείῳ ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ νὰ θεωρῆται οὗτος σήμερον εἰς ἓκ τῶν ἀρμοδιωτέρων διὰ τὴν σύνθεσιν μιᾶς τοιαύτης ἐργασίας διὰ τὴν Ἀμερικὴν. Εἰς τὴν μελέτην ταύτην, τὴν ἐμφανιζομένην μέσα εἰς τὰ πλαίσια ἐνὸς συλλογικοῦ ἔργου, μετὰ πολλῶν συνεργατῶν, καίτοι αἱ περιγραφόμεναι ἐπὶ μέρους ἐν Ἀμερικῇ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, ὡς καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Ἀθηναγόρου ἐπιτελεσθὲν ἐν Ἀμερικῇ τεράστιον ἔργον, ἐξιστοροῦνται λίαν περιληπτικῶς (κυρίως τὰ τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου τυγχάνουν πενιχρά), ἐν τούτοις τὰ παρατιθέμενα στοιχεῖα καὶ λοιπὰ ἱστορικὰ δεδομένα, παρουσιαζόμενα ἀνάγλυφα καὶ προσιτὰ εἶναι ἄξια πολλῆς προσοχῆς, δεδομένου ὅτι ἡ Ἱ. Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀμερικῆς σήμερον τυγχάνει διὰ τὸν σεπτὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον ἡ πλέον ἐπίκαιρος καὶ σημαντικὴ Ἐπαρχία αὐτοῦ.

Ἡ τελευταία ἐκ τῶν κρινομένων ἐργασία τοῦ Ἑλλογιμ. Καθηγητοῦ «Ἡ Θεολογία εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον», ἥ ὁποία ἀνεγνώσθη ὡς διάλεξις εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τὴν 19ην Νοεμβρίου 1980, τυγχάνει ὡσάν τὴν πρῶτην, ἐξ Ἰσου ἐνδιαφέρουσα σήμερον, δεδομένου ὅτι τὸ θέμα ἐξετάζεται ἐν σχέσει πρὸς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἥτοι ἀπὸ τοῦ 1923 μέχρι τοῦ 1980.

Τὰ προτιθέμενα δύο εἰσαγωγικὰ κεφάλαια ἐπὶ τῶν περιόδων α) τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ β) τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ὑποβοηθοῦν τὰ μέγιστα εἰς τὴν βαθυτέραν ἀντίληψιν καὶ κατανόησιν τῆς μετέπειτα περιόδου. Τὰ ὅσα διαλαμβάνει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ κυρίως θέμα παρατίθενται μὲ πολλὴν ἀντικειμενικότητα, μὲ σαφήνειαν καὶ μὲ πολλὴν ἀγάπην, ὧς δὲ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἔργα του, εἶναι πάντοτε ἐντυπωσιακὸς ὁ πληροφοριακὸς πλοῦτος καὶ τῆς ἐργασίας ταύτης.

Γενικῶς καὶ αἱ πέντε ὡς ἄνω ἐργασίαι τοῦ Καθηγητοῦ Β. Σταυρίδου, αἱ ὁποῖαι ἔρχονται νὰ πληρώσουν ἐπιστημονικά τινα κενά, διακρίνονται διὰ τὸ ἀξιόλογον αὐτῶν περιεχόμενον, τὴν συστηματικὴν κατανομήν τῶν θεμάτων-κεφαλαίων, τὸ ἀπλοῦν καὶ καταληπτὸν γλωσσικὸν ἰδίωμα, ἀποπνέουν δὲ τὸ ἄρωμα τῆς ἀληθοῦς ἱστορίας καὶ τῆς σημερινῆς πραγματικότητος.

Ὁ γράφων συγχαίρει ταπεινῶς τὸν οὕτως μοχθοῦντα καὶ γράφοντα, τόσον διὰ τὴν Θεολογικὴν Ἐπιστῆμην ὅσον καὶ κυρίως διὰ τὴν Μητέρα Ἐκκλησίαν, Καθηγητὴν Βασιλεῖον Θ. Σταυρίδην.

ΙΑΚΩΒΟΣ ΣΩΦΡΟΝΙΑΔΗΣ